

Tijding 1982-3

Kroniek van de heemkundekring

't Zuidkwartier

Tijding 1982-3

Uitgave van de heemkundekring

't Zuidkwartier

DECEMBER '82

Volgorde der artikelen	Pag.
* Tijding 1982-3	1
* Volgorde der artikelen	2
* Doelstelling van de H.K.-Kring "'t Zuidkwartier".	3
* Samenstelling Bestuur.	4
* Van de Redaktie.	5
* Dude recepten.	6+7
* Achtiende eeuwse veldnamen te Putte.	8
* Komt vrienden en gezellen.	15
* Huijbergse opstandigheid- of solidariteit.	17
* Hoofdkaas, zult of (h)aksel	21
* De korenmolen van Hoogerheide (slot)	25
* In spin de bocht.....	57
* Kaart van Ossendrecht met daaraansluitend het artikel "Ossendrecht in oude wegen."	58

 Nadruk of overname van "Tijding" 1982-3 of gedeelten daarvan, in welke vorm dan ook, is zonder schriftelijke toestemming van het bestuur en schrijvers der artikelen verboden.

Het Zuidkwartier aanvaardt geen verantwoording aangaande de stijl en de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING

"HET ZUIDKWARTIER"

Opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende- of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Gemeenten Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, te doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische- en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1983 opgeven d.m.v. storting van de jaarkontributie ad. f 25,-- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14.05.21.437, gironummer van de bank: 1107397.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij: Mej. Bastiaanse, sekretaresses interne zaken,
Antwerpsestraat 47, Putte (N.Br.) tel. 01645-2794 (Na 18.00 u.)

SAMENSTELLING BESTUUR

Dhr. A.J. Pijnen, voorzitter.

Huybergseweg 51, Hoogerheide Tel.: 01646-2895.

Dhr. L.F. v.d. Bergh, Vice Voorzitter/extern secr.

Aviollandalaan 29, Hoogerheide. Tel.: 01646-3339.

Mej. M. Bastiaanse, secretaresse interne zaken.

Antwerpsestraat 47, Putte. Tel.: 01645-2974.

Dhr. A. Mattheussens, Penningmeester.

Aanwas 27, Ossendrecht.

Mevr. C. Bolders- van Dooren.

Vogelenzang 3, Ossendrecht.

Dhr. J. van Loon,

Koningin Wilhelminastraat 22, Ossendrecht.

Tel.: 01647-2782.

Mevr. J.C.V. de Greef-Verhees

Aanwas 47, Ossendrecht.

LOSSE NUMMERS "TIJDING".

Losse nummers van tijding zijn verkrijgbaar voor de prijs van f 6,- bij de secretaresse interne zaken:

Mej. M. Bastiaanse, Antwerpsestraat 47, Putte.

Ook nieuwe leden kunnen zich op dit adres opgeven.

1982-1983

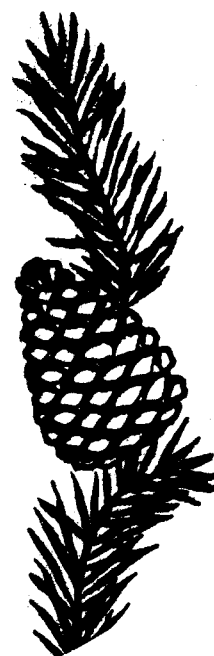
Zie zo, de laatste Tijding van 1982 is ook weer van de pers gerold, en hopelijk geeft het u weer wat aangenaam leesplezier.

Ook het bedanken voor de verleende medewerking, diensten en vriendschap bij een jaarwisseling, is zeker op zijn plaats. Daarom, voor u allen en iedereen die u dierbaar is: namens het bestuur van HK-kring 't Zuidkwartier en de redactie van Tijding; dat het u goed moge gaan in het komende jaar en dat alleen de goede dingen dit jaar uw deel zullen worden.

Dit schrijvende, dacht ik aan een oud gedicht van omstreeks 1930, waarin eigenlijk veel verwoord staat wat heden ten dage bij het begin van een oud/nieuw jaar nog van toepassing is. Ik geef het graag weer in de oude schrijfwijze en het heeft als titel:

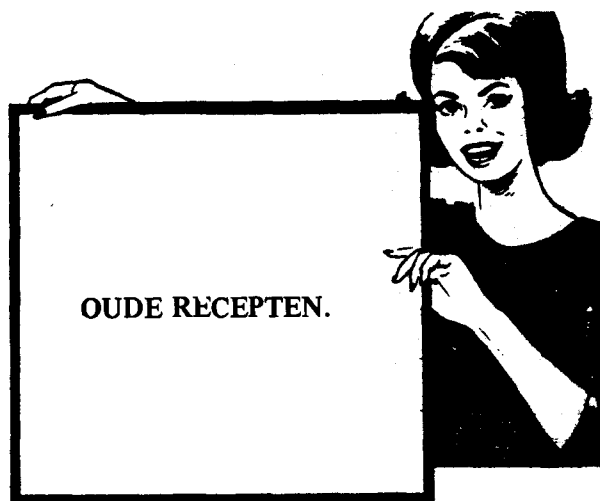
Nieuwjaar.

't Is de dag van duizend wenschen
 Van bezoek en handgedruk,
 Kaartjes van vergeten menschen,
 Zóó ontvangen, zóó weer stuk.
 't Is de dag van zieke magen
 Acute oliebol-catarrrh,
 Van volhardend fooien-vragen,
 En van loerend drankgevaar.
 Dag om even stil te dromen,
 Wat het oude jaar ons bracht.
 Wat het wreed heeft weggenomen,
 Wat van 't nieuwe wordt verwacht!
 Heeft het oude niet gegeven
 Wat zoo vurig was gehoopt?
 Dan weer hoop-vol, hoop doet leven
 't Nieuwe aan 't oude vastgeknoopt!
 Wat dit jaar niet wou gelukken
 Ondanks moed, beleid en trouw,
 Schudt ge, om 't zoo maar uit te drukken,
 later "even" uit je mouw
 Toen de klok haar twaalf slagen
 Uitsloeg in den winternacht,
 En de eerste dag kwam dagen
 Der nieuwe reeks, die ons weer wacht,
 Klonk nog na in somb're accoorden,
 't Lied van de vergank'lijkheid,
 Met als slot de wijze woorden:
 Doet uw voordeel met uw tijd!

Namens de redactie:
 Anja de Greef-Verhees.

Inleveren nieuwe copy: 4 februari 1983.
 Secretariaat Tijding: Aanwas 47, 4641 JG Ossendrecht.

In deze "moderne tijd" waarin velen de mond vol hebben van het "aanhalen der broeksriem" en het afkondigen van andere, niet al te prettige berichten, blijkt toch dat er weinig nieuws onder de zon is.

Al is het wel niet zo, dat we momenteel met vervangende producten moeten werken, toch is het misschien wel eens leuk, recepten te vermelden uit de crisis en/of oorlogsjaren.

En wie weet bent u ook nog in het bezit van een oud recept uit die tijd.

Laat het weten bij de redactie en wij geven het graag in een van onze volgende Tijdingen een plaatsje.

Als eerste een recept voor SCHIJNGEHAKT, wat wij ontvingen van Mevr. M. v. Dooren - v.d. Bussche.

Wat u nodig hebt:

500 gram bruine bonen: 2 uien: 1 ei: 3 beschuiten: boter: specerijen.

Was de bruine bonen en laat ze één nacht in ruim water met wat zout weken.

Breng vervolgens de bruine bonen aan de kook met 't weekwater.

Als de bonen gaar zijn, roer ze dan door een zeef.

Doe dan de boter in een pan en laat de gesnipperde uien even bruinen. Maak de beschuiten fijn en voeg dat met een ei en de gebakken uien bij de bruine bonen.

Meng alles goed door elkaar, naar smaak specerijen toevoegen.

Vorm er dan even grote ballen van, rol die door de beschuit, en bak ze in de boter onder af en toe omkeren mooi bruin.

Als tweede een recept voor NAMAAK SLAGROOM en hiervan geven we de woordelijke tekst zoals deze ons werd toegezonden door C. Uitdewilligen-Voeten wonende te Berchem in België. Tijdens de oorlogsjaren werd het gebruikt in de bakkerij te Antwerpen waar hij de scepter voerde.

"Beste vrienden,

Hier is het beloofde recept.

Dit geeft u 5 à 6 liter geklopte namaak slagroom.

1 kg. appelmoes goed schuimig kloppen: $\frac{1}{2}$ liter eiwit met ongeveer 500 gram suiker worden op een zacht vuur gezet en luchtig geklopt. Wanneer het mengsel stijf is, van het vuur nemen en met de appelmoes vermengen.

Het geheel is nu flink schuimig te kloppen, waardoor het als goede slagroom wordt.

(1 of 2 pakjes vanille suiker verbeteren de smaak.)

Indien u een mixer bezit is het het beste daarmee te kloppen.

Een goede tip: indien u maar een beetje nodig hebt, neem dan liever een pakje klop-klop.

Bij verschillende kruideniers winkels te koop en de bereiding staat erbij.

Eet smakelijk".

C. Uitdewilligen-Voeten.

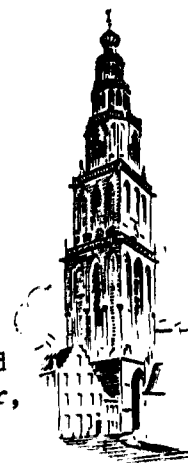
Tot zover de recepten.

Ikzelf heb ze nog niet uitgeprobeerd maar ben wel benieuwd hoe ze nu, aan onze hedendaagse, meestal toch wel verwende smaak voldoen.

Succes bij de bereiding.

Anja de Greef-Verhees.

ACHTTIENDE EEUWSE VELDNAMEN TE PUTTE.

Van oudsher hebben bewoners of ontdekkers van een bepaald gebied hieraan bepaalde namen verbonden. Deze hielden langer, of korter, stand.

Sommige vervaagden, of verdwenen in de loop der tijden geheel. Andere werden vervormd, en weer anderen bleven behouden tot op de dag van vandaag.

Veldnamen worden ook wel toponymen genoemd. Deze betreffen alle dingen die in het "veld" een naam dragen.

Dit kunnen namen van straten, dorpen en steden zijn. Doch ook namen van landerijen, bossen, rivieren, zeeën, huizen en kastelen enz.

Om een greep te doen uit de oude veldnamen van Putte zijn hiervoor door de schrijver de 18e eeuwse cymboeken van Putte aangewend.

Met opzet is de toponymie der wegen niet weergegeven, gezien een speciale werkgroep binnen onze kring dit tot zijn taak heeft gesteld.

Verder zijn er nog tal van toponymen op oude kaarten te vinden, die in bestek van dit artikel niet zijn opgenomen, terwijl andere veldnamen die pas in de 19e en 20e eeuw ontstonden eveneens niet aan bod kwamen.

Hierover hopen we later nog eens wat te kunnen verhalen.

ASSELIERS STEDE

Een huis met schuur omtrent 30 gemeten land en wildert. Oost 's-Herenstrate folio II verso (1).

Verklaring:

Mogelijk is hier bedoeld de naam van een eerdere eigenaar of bewoner. Anderzijds verwijst deze naam wellicht naar een kolenbrander. Asse-lier.

Zie voor Asse-Assche Verdam M.N.H. blz. 46

DE BOOMKENS

33 gemeten en 120 roeden wildert. Oost 's-Heerenstraate folio 19 verso (1). Dit toponiem spreekt voor zichzelf als men weet dat er in die tijd geen dennebossen in de streek waren. Een groep loofbomen op de wildert is dan een goede aanduiding.

HET BOSKEN

Een blok land groot 200 roeden. Oost 's-Herenstrate folio 12 recto (1.) Hier kan eenzelfde verklaring als voor "de Boomkens" gelden.

DE CAPPELSEN HEIJBLOK

33 gemeten en 272 roeden wildert.
Folio 24 recto (1).

DEN KAPELSCHEN
HEIJBLOK

(2) Zie ook vorige. Dit is dezelfde heiblok 50 jaren later, deze is dan groot 35 gemeten en 35 roeden.

Verklaring:

Mogelijk is deze grond eigendom geweest van "*den Hertbrand*" (haartbrand) onder Kapellen of zelfs grondgebied daarvan geweest. De grensperikelen waren in oude tijden in dit gebied aan de orde van de dag.

HET CRACEELBOSCH

Eén gemet 150 roeden land gelegen bij "*de siecken van Antwerpen*". Tussen folio 15 en 19 (1).
Ibidem Folio 1 Verso (2).

Verklaring:

Deze veldnaam verwijst naar krakelen, ruzie, vechten, kijven. Dit heb ik ook bij Verdam gevonden blz. 311 M.N.H.M.
Schönfeld V.I.M. 1980 geeft dezelfde verklaring op blz. 167.

CRAALJENBERG

Folio 21 recto (1). Zie hiervoor ook (2).

Verklaring:

Kraayen verwijst naar kraai al heeft dat woord meer dan één betekenis:

1. Kraai, in de betekenis van de bekende vogel.
2. Kraai(en) in de betekenis van roepen, schreeuwen Verdam M.N.H. blz. 310.

Kraaien in de betekenis de vogel, verdient hier de voorkeur. Deze betekenis geeft ook Schönfeld V.I.N. blz. 90 en Goossenaerts D.T.V.L. blz. 417.

DE COUWHEY

Identiek de Kouhey Hoeve, groot 53 gemeten en 200 roeden (1). Folio 7 recto (2)

Verklaring:

Couw is een verouderde schrijfwijze van koud. Onder koude grond verstaat men "*volle grond*" die een grijze kleur heeft en weinig of geen humus bevat. Daardoor is deze grond arm en vorstgevoelig. De betekenis van het woord kouw of couw zijn o.a. nog:

1. Kouw, de naam van een inlandse kleine kraai.
2. Kauwe, in de betekenis van kaak of wat men in één hap kan kauwen.
3. Kouw, deze benaming staat ook voor vogelkooi.

Koud of Couwe met achtervoegsel heide ligt hier ook bij toponymsten van naam, het meest voor de hand.

HET CHIELKES

3 gemeten en 135 roeden land.
West 's-Heerenstraate folio 7 recto (1).

Verklaring:

Het verklaren van dit toponiem is zowel moeilijk als eenvoudig. Enerzijds heb ik nergens een naamgelijke veldnaam kunnen vinden.

Anderzijds verwijst het meer dan waarschijnlijk naar de naam Michael, streekvoornaam Chiel of Giel. Een man met een dergelijke voornaam kan pachter of eigenaar van desbetreffend land geweest zijn. Dezelfde verklaring van Michael geeft ook Van Dale.

HET CRUISLAND

23 gemeten land.
Oost 's-Heerenstraate folio 15 recto (1).

Verklaring:

De naam kan afgeleid zijn van het woord "*cruce*", waaronder men schreeuwen, kerren en schreien verstaat.

Verdam M.N.H. blz. 316.

Ofwel het land dat aan een kruising gelegen is.

HET KLEYN HEYKEN

Van de siecken van het klooster te Antwerpen.

3 gemeten en 150 roeden wildert folio 20 recto (1).

De zieken van het klooster van Antwerpen slaat op de eigenaar of vruchtgebruiker van de grond.

Verklaring:

Deze ligt voor de hand; een perceel grond waar heide op groeit of groeide.

DEN HEM

Een huis, met schuur met omtrent 12 gemeten land.

West 's-Heerenstraate folio 9 recto (1).

Verklaring:

Bij Schönfeld zijn Hem en Ham synoniem. Hij geeft hier o.a. voor, land aan water gelegen in V.I.N. verschillende bladzijden.

Hem: ook in de betekenis voor grond die is afgeheind of door sloten is omgeven.

Verdam M.N.H. blz. 245.

Ibidem Ham blz. 236.

KERCKSTRAAT

Verklaring:

Bij uitzondering een "*straat*" in dit artikel. (1)

Dit is een zandweg die naar de oudste kerk van Putte voerde. Deze kerk lag aan deze zandweg ongeveer 1 km ten noorden van de grens, en ongeveer 700 mtr. in westelijke richting. De kerk is met het oude Putte tijdens de 80-jarige oorlog omstreeks 1582 verloren gegaan.

DE OUDE KERCK

Deze benaming verwijst naar de kerk zelf, zie tekst Kerckstraat. In 1712 was dat de benaming voor een blok land met huis en schuur. Ter plaatse heeft waarschijnlijk de oudste kerk gestaan folio 5 verso (1).

HET KERCKHOF

Groot 190 roeden folio 3 recto (2). Eertijds Ned. Hervormde begraafplaats. West 's-Heerenstraat. De ligging van dit toponiem was ter hoogte van het borstbeeld van Jacob Jordaens.

DE KERCKE

Verwijst naar de plaats waar vroeger de N.H. Kerk noordelijk aan "*Het Kerckhof*" paalde (2).

HET KUIJPERS

Verklaring:

Groot 7 gemeten land folio 5 verso (1).

1. De benaming kan afkomstig zijn van Cuijpe, een begrip voor kuip of houten vat. Ook voor "*gemeen*" of gemeenschappelijk land.
Verdam M.H.N. blz. 316/317.
2. Verder kan nog in het geding zijn de afleiding van "*Kuiperij*". Het onderling afspreken van voor of tegen een bepaalde zaak of personen.
3. De meest voor de hand liggende verklaring is waarschijnlijk "*goed*" van de man die het beroep van kuiper uitoefende, of die beroeps-achternaam voerde.

HET LOLLEGAT

Verklaring:

Groot 23 gemeten land.
Oost 's-Heerenstraate folio 13 recto (1).

Deze is niet zo heel gemakkelijk te geven vanwege de velerlei indicaties.

1. Lollium ofwel Lolic, een plant.
2. Lolbroeder. Synoniem Lollaert, dit is een lid van de Cellebroeders, een onge-

ordende lekebroeder.

3. Lollen. In de betekenis van prevelen. De nrs. 1, 2, en 3 zijn gevonden bij Verdam M.N.H. blz. 337.
4. Lol. Verwijzend naar "*Vleesvlieg*" van het geslacht *Sarcophaga* Meigen. Mogelijk is hier ook aan de "*Bromvlieg*", *Musca Vomitoria* L. gedacht. Goossenaerts D.T.V.L. blz. 465 en 830.
5. Lol. Naam die in de streek wel eens aan dikke vrouwen is gegeven. Naar alle waarschijnlijkheid verdienen in verband met "*Lollegat*" nr. 1 en 4 de voorkeur.

MOETJENS STEDE

Een huis met schuur met 52 gemeten en 164 roeden land. Folio 4 recto (1).

Verklaring:

1. Moeye. Is tante. Verdam M.N.H. blz. 365.
2. Moye. Eveneens tante. Bij Melis Bleck in diens memoriaal + 1520 in G.A.B. Alles wijst hier op de Stede van Tante. Trouwens het begrip "*Moetje*" voor tante, is bij oudere mensen uit onze streek nog in zwang.

DE SWARTE PUT

Een huis met schuur en 70 gemeten land ter weerszijden van 's-Heerenstraate. Folio 6 recto (1).

Verklaring:

1. De grond moet bij een boerderij zijn opgenomen. Dit gebeurde in vroeger tijden meer. Gronden die niet aan de boerderij paalden kregen dan toch die naam. Bij de oorspronkelijke hoeve zal een put gelegen hebben daar waar "*moer*" veen, in de grond zat. In dit verband zijn er voldoende voorbeelden uit die tijd, en in de streek. Zoals; Swart Ven, Swarte Meer, Swarte Sloot. Zie hiervoor bij J.B. van Loon W.W.N.Z.
2. Men kan nog veronderstellen dat de kuip van de put zwart was. Veeleer moet men denken aan het feit dat er met put een kuil bedoeld is.

DE SWAAN

Een huis met 2 gemeten land. West 's-Heerenstraate Folio 12 recto (1). Ibidem. Hetzelfde, toponiem groot 1 gemet

222 roeden Folio 1 recto (2)

Verklaring: Meer dan waarschijnlijk was het ook een herberg.
Bijna alle plaatsen bezaten in het verleden wel een herberg waar "De Swaan" uithing.
Meestal waren hoeve herbergen waardoor dikwijls de naam van de herberg door de boerderij werd overgenomen.

Inderdaad zijn dit niet alle veldnamen van Putte. Wellicht kunnen ze toch interessant zijn voor de lezer, gezien er waarschijnlijk nog heel wat van deze namen de tijd hebben overleefd.
Om dit onderwerp te kunnen vervolmaken zal de schrijver gaarne inlichtingen en aanwijzingen ontvangen van personen die hierin behulpzaam kunnen zijn. (Het adres van de schrijver staat vermeld bij de bestuurlijst voor in de Tijding).
Voor alle aanwijzingen bij voorbaat mijn dank.

A.J. Pijnen.

Verklaring: 's-Heerenstraate is in alle gevallen de vroegere Putseweg/Dorpsstraat.

Geraadpleegde bronnen
en verklaringen der
afkortingen:

- Van Dale Grootwoordenboek 9e druk 1970 M.Nijhoff.
- D.T.L.V. Afkorting voor De Taal om het Landbouwbedrijf in het N.W. van de Kempen door Dr. J. Goossenaerts, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, reeks VI nr.76.
- G.A.B. Gemeentearchief Bergen op Zoom. Memoriaal Melis Bleck. Zonder nummer.
- W.W.N.Z. Water en waternamen in Noord-Brabantse Zuidwesthoek.
Dr. J.B. van Loon. Bijdrage en mededelingen der naamkundecommissie Kon. Academie van Wetenschappen No. XXII.
- V.I.N. Veldnamen in Nederland door M.Schönfeld.
Uitgave Gijsbers en van Loon 1980.
- Verdam M.N.H. Verdam Middelnederlands Handwoordenboek.
M. Nijhoff.
Oplaat 1976.

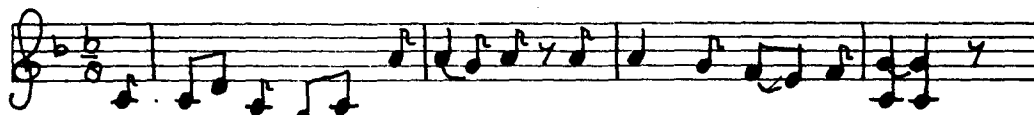
Genummerde noten:

1. Cijnsboek Putte 1712 door Josias van Hulst. Inventaris Raad en Rekenkamer in Gemeente-archief Bergen op Zoom. Inventaris nr. 1385.
2. Cijnsboek Putte 1760 door H. Adan. Inventaris Raad en Rekenkamer in Gemeente-archief Bergen op Zoom. Inventaris nr. 1386

A.J. Pijnen.

KOMT VRIENDEN EN GEZELLEN.

Komt Vrienden en ge-zel-len komt luis-tert naar mijn lied

Van e- ne val- se ver-ra-der die had er mij eens be-mind

Maar toen ik was be-vrucht nam hij van mij de vlucht

Hij liet mij in de schand en hij trok met zijn schuit van kant.

Ik rees door vele landen, 'k wist niet waar henen te gaan.
 Toen kwam ik bij een warande, de barensood brak aan.
 'k begaf er mij onder de takken van ene lindeboom
 Riep: „God hier moet ik versmachten van ene jongezoon!”
 Ik riep: „O grote God, kom help mij uit de nood.
 Nu zit ik hier in de rouw, ik ben moeder maar geen vrouw”.

Ik heb mijn klein kindje genomen in mijne armen teer
 'k ben bij mijn ouders gekomen, kent gij uwe dochter niet meer?”
 Ik sprak: „Wel moederlief kent gij uwe dochter niet?”
 Maar al mijn klagen en zuchten die baatten mij gans toch niet.

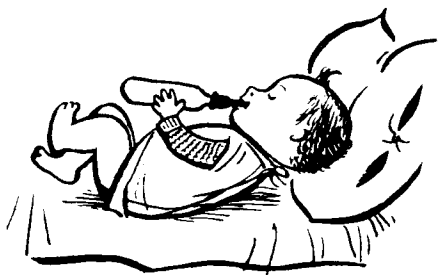
„Gij zijt van mij gaan vluchten en jou aanvaard ik nooit weer
 Doe al jouw klagen en zuchten aan uwe minnaar weer.
 Had gepast op uwe zaak voor dat het was te laat
 Nu is uw bloemke geplukt en uw ere die leit op straat

Ik kwam mijn minnaar tegen met 'n ander schoon lief aan zijn zij
 Ik sprak: „Wel vriend misprezen aanhoor deze woorden van mij”
 Ik sprak: „Valse jonkman gij zijt er de oorzaak van
 Dat ik met mijne vrucht zal van deze wereld gaan.

Toen ben ik wat verder getreden tot bij een watervloed
Daar heb ik een brief geschreven al met er mijn eigen bloed
Wat stond daarin te lezen, Adieu mijn minnaar zoet
Hier ga ik mij in begeven al in deze watervloed
Ik nam mijn kleine kind en sprong het water in
Hier leit nu ene maagd verslind ja al door hare valse vrind.

Dus meisjes voor het leste vrijt nooit geen avonturier.
Ik raad u voor het beste past wel op uwe sier
Past wel op uwe zaak voor dat het is te laat
Hebben zij uw bloemke geplukt en uw ere die leit op straat.

Werkgroep Oude liedjes enz.

authorisatie uit hoofft deses gemeld luidende deselve als volgt
"Fiat incessio".

Wijders draaght gem. Heer Drossaardt voor dat verschijde in en opgesetenen der heerlijkheijt Huijbergen sijn op den 7^e deser maandt Julij 1760 hebben durven verstouten en ondervinden omme nadat des nagts te vooren aande woonhuijsen van Carel Couwenbergh de gelaesen waeren ingeslaagen geworden etc".

Wat er volgde was dat de pachter en "mededoender" van de impost op het gemaal, en bier, die dag met bijstand van Bartel Scuijl deurwaarder van de Raad van Staaten der Verenigde Nederlanden ten huize van Carel Couwenbergh waren gekomen.

Carel was namelijk de "collecteur" van deze imposten (belastingen op verbruiksgoederen).

Samen met "ontvanger" Couwenbergh zouden ze van de ingezetenen de verschuldigde bedragen daarover incasseren.

Voor men daar aan toe was kwam er echter een haar in de boter. Toen de heren tot op een "Quatier uurs" van Huijbergen waren gekomen om zich naar Couwenbergh te begeven werd hun voornemen toch wel enigszins verstoord.

Plotseling werd er op hunne paarden een "snaphaanschoot" gelost. De Heren moeten danig geschrokken zijn, en aan echte baanstropers hebben gedacht.

Dit bleek echter niet het geval te zijn, en hun angst moet in onderdrukte woede zijn veranderd.

Het schot bleek min of meer een schot voor de boeg te zijn geweest. Ze werden tot stoppen gedwongen en kregen "een seker papier off instrument onder de neus gedrukt en denselven dwingende tot het teekenen van de affstant ofte overdracht van de voorschreve paght".

Ze moesten dit doen aan de persoon van Jan Luysterburgh, die voordien pachter van de imposten was geweest.

Hun verkropte woede moet nog toegenomen zijn toen zij zagen wie hun deze onverteerbare koek had gebakken.

"En in welke geweest als wel de meest dehandgehadt hebbende met name bekend sijn".

Dat waren de reeds genoemde Jan Luijsterburgh hoefsmid, Adriaan Plompen schepen en bierbrouwer, Adriaan van Agtmaal, gemeenteman. Verder nog Jan Suijkerbuijck, ook gemeenteman, Hendrick van Meggelen, wagenmaker, Joris Dielbeek, bierbrouwer en tot slot een jonge man die de voornaam Pieter droeg.

De genoemde personen kwamen voor zover dit niet allen bekend is uit Huijbergen.

Ze waren de notabelen van Huijbergen en maakten voor een gedeelte, het dorpsbestuur van Huijbergen uit.

Zoiets had waarschijnlijk te Huijbergen nooit plaatsgevonden, dat een deel van het plaatselijke gezag opstond tegen een ander deel van het plaatselijk bestuur en het opgedrongen gezag van bovenaf. Althans, in de 18e eeuw niet.

Men pruimde zoiets in Huijbergen blijkbaar liever niet.

En aan Carel Couwenbergh had men waarschijnlijk ook al geen boodschap. Carel was geen Huijbergenaar van geboorte en stamde uit een voornaam molenaarsgeslacht, dat oorspronkelijk van Loon op Zand afkomstig was (2).

Wat meer dan waarschijnlijk de doorslag heeft gegeven is, dat men Carel voor een onderkruiper aanzag.

Daar zaten ze dan met de gebakken peren.

Carel zijn "glazen" ingegoooid, al was het dan door derden, en de andere heren in hun eer en gezag aangetast. En van imposten innen was er ook al niets gekomen.

Zoiets wenste men van hogerhand vanzelfsprekend niet te nemen.

"Men is beducht dat hetgeen plaatsgevonden heeft, indien de justitie er niet aan te pas komt, niets aandert dan groot nadeel en pre-juditie aan slants inkomsten werden toegebracht boven een meenigte van andere. Quade gevolgen zoals" de Agtbare niet ontkenneijk is op woensdag den negenden deser sikh reets hebben opgedaen onder de jurisdictie van Woensdrecht".

Het was dus daar, waar de heren de zaken moesten overdragen en tekenen. Ze zullen dan ook advies inwinnen van een of meer achtbare geleerden, hoe deze zaak aan te pakken.

Albertus de Groot en Pieter Wils zijn "gecommiteert" deze adviezen schriftelijk te bekomen.

Uit hun verslag blijkt duidelijk dat de belastinggaarders wel degelijk tegemoet gekomen waren aan Jan Luijterburgh c.s. ingeval de "overdragt".

Verder kwam er een extract uit de resoluties van de *"Weleedel Gestrenghe Heeren Raade en Reekemeesters van den doorluchtige huijsen van Bergen op Zoom"* aan te pas. (3).

Dit werd afgedaan in de raadsvergadering van Huijbergen eveneens op de 11^e Juli 1760.

Hierin laat de drossaard Pieter van den Vorne weten dat hij genoodzaakt is tegen deze criminele zaak betreffende *"eenige inwoonders"* van Huijbergen te ageren.

De schepenen van Huijbergen lieten er geen gras over groeien en sloegen de volgende dag 12 Juli 1760 weer aan het vergaderen (4). Om na advies van de twee *"achtbare geleerden"* tot de conclusie te komen dat men Jan Luijsterburgh, Adriaan Plompen, Adriaan van Agtmaal, Hendrick van Meggelen, Jan Suijkerbuick, Joris Dielbeeck en de jongeman wiens voornaam Pieter is, zal moeten *"apprehenderen"* (gevangen nemen) en hunne goederen *"inventariseren"*. Dit is in feite beslag op goederen leggen.

Men zat er met de stok achter want nog dezelfde dag is als eerste Jan Luijsterburgh aan de beurt.

Jan is dan al gearresteerd en zit al hoog en droog, maar waarschijnlijk wel wat benauwd "*opden gevanghen Thooren tot Bergen*".

De inventarisatie van zijn goederen had en passant ook al plaats gevonden.

De anderen moesten niet bang zijn, ook voor hen was het nog niet afgelopen. Het zou echter in het bestek van dit artikel te ver voeren deze zaak, die lang aansleepte, geheel te verhalen.

Nabeschouwend mag men veronderstellen dat er ergens toch wel een streep door het bestuur van Huijbergen liep. Want in feite was het toch notabelen en schepenen, contra Noord-Nederlandse overheidsdienaren en ook schepenen van Huijbergen.

Waarschijnlijk heeft dit de bevolking van Huijbergen in die tijd ook verdeeld gehouden.

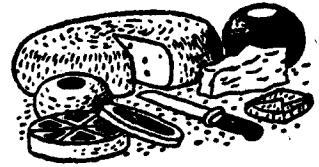
Iedereen kende er iedereen, en in een treffen heeft immers elke groep zijn supporters.

De tijd gaat over alles heen en zo zal de verdeeldheid in Huijbergen ook geen lang leven beschoren zijn geweest. En trouwens in het stilste water komen weleens rimpels.

A.J. Pijnen.

Verantwoording.

1. Criminele rolle der Heerlijkheid Huijbergen R5 te 's-Hertogenbosch , Rijksarchief.
2. Genealogie Couwenbergh Brabantse Leeuw 1972 en 1973.
3. Zie no. 1 extract uit de resolutien van de raad en rekenkamer van Bergen op Zoom in Raadsvergadering te Huijbergen.
4. Ibidem Besluit schepenvergadering in dato 12 juli 1760.
5. Ibidem Uitvoering inventarisatie en gevangen nemen J. Luijsterburg.

HOOFDKAAS, ZULT, OF HAKSEL.

Mun noog viel bij ut ete op un plastieke potje. Figuurlek wel te verstaon.

Aanders zou ut er nogal uit gezien emme!

En wà las uk er op?

"*Brabantse Hoofdk kaas*" - "*De Echte Zult*".

Iek docht wà 'd emme ze nouw wir uitgevrete, zeker wir iet van ogeraand, en daorbove, witte wel.

De naam oofdkeis ies ier ongeveer net zow goed in de mode, as deeje van Lucifer in dun Emel.

Iek moes toch ies wete wat er achter stook.

Nun plaotselukke keurslaoger, jao, die zen er tegeworrig ok, mar nè goeie dà mok zegge, deeje ut me aorfijn uit de doeke.

Jao, das virschrift zeeje ie van ut bedrijschap/produuctschap, "*Vlⁱees en Vlⁱeeswaore*", en dà dies op 14 Sept. 1981 ingegaon.

Dus meese, we ziette ur aon vast, *Hoofdk kaas*!"

Wir un begriep, "*aksel*" in de streeктаol miender. Mar iek gelwoof neej dà 'w ut zow mar zulle laote schiete.

Mar toch!

Drééj begriep vur jéén product, ut ziende me neej. Ut diekke woordenboek naogekeke, en wá stieng ur?

Hoofdk kaas: fijngehakt hoofdvlees dat in vormen
geperst of gezult is.
Fijn geakt kopvlees dá klop wel, mar deeje
keis?

Kaas: bekende spijs, een zuivelproduct bereid
uit dikke wrongel van gestremde melk.
Sub. 1 Jantje Kaas Zuidn.-spotnaam voor
Koning Willem I en voor de Noord-Nederlan-
ders.

Duus beste lezers, "*Hoofdk kaas*" is eigeluk
gin keis.

Zult: Hoofdk kaas, Hoofdvlees: zure zult.

Zuult ies duus zuur, mar alle 'n aksel ies
neej zuur.

Haksel: Dat wat fijngehakt is.

En daor zen we waor we zijn motte, oofdkeis, of zuult zoas ut in de streek van Baarge zegge, ies van oorsprong geakt kopvlees. Want we meuge toch wel aonneme dat un vaarke nè kop et.

De slachter zeej ok dâ aksel vroeger bestieng ùit geakt kopvlees meej wâ blom en nog wâ 'd aandere towvoegsels.

Ge zuult dinke, waarom angst ie nou zow aon deeje aksel? Nou daor ies nog un kleine geschiedenis aon verbonne. Iek eb er naomelijk nog kennis gemokt, met dun iestorische aksel van vur den oorlog.

Het zal ut miedde van de dartiger jaore gewiest zijn. Ut was in 't artje van de wienter. Oos moeder stuurde oze Pjeer en mijn nor Zaanfliet meej un bodschap. Nouw mot iek jeerst zegge dâ 'd oze Pjeer jeerst Petruske, vervolgens Petrus en dan Pjeer witte. Meej Pjeer bedoele ze eigeluk Pierre in de streek, mar ze ston er neej baaj stil.

Mar alles goed en wel, we moesse in Zaanfliet nor Zaander Noteleirs. Eigeluk witte eej Alexander Noteltiers. Zun vrouw was Zjouw van Min van Veije. Ontdaon van alle baajnaome moet ze Cabus gejeete emme.

Daor in de burt waore nog mjeer mwooi baajnaome, De Puit, De Kat Belleke Floes, Kurnel, enz.

Op nun vriezende wientermorge zen we ue naor tow gereje. Ut was koud op de fiets. Ut was allemaal nog kaaiweg. Op Calfven begon ut geschokker. Oonder aon dun baarg bij bakker Toon Verschuuren was ur aon de lienkse kaant iets van un fietspadje.

Wijerop kon de in un mwooje dreef de schwoone boerderij van de fam. Stan Jansen zien liege.

Naor rechts keke we al uit over de Noordpolder. Evokus wijer stieng aon de rechtse kaant un eendje van de weg un vrendsoortig bouwsel. Achteraf bekeke bleek ut nun ast, eest, ofwel droogschuur gewiest te zijn. Meer dan worschijnlek vur de bieterpeeje.

Lienks verief ziech de prachtiege boerderij van de fam. Jacobs boven op den baarg. Naoderhaand ben iek te wete gekomme dat de boerderij meej nê luusthof, ut eigendom gewiest is van de vroegere "Jere" van Oograaje en Alf Ostrecht de fam. Van Aarsen.

Rechts ut uis, met de ljeewe en oonde. Deeje ljeewe en oonde motte woorspronkelijk baaj uit uis van Princes Pauwlientje in Ostrecht gestaon emme. Dan dun bocht in neve de peejbaarg oonder 'd woge bwome. Deeje iewe de dagtemperatuur goed vast as in 't blad stonge. Op dun Aonwas ut klein stulpke van waogemaoker Van Mechelen.

Un eendje wijer makte we wir kennis meej de tramrout want deeje schoot op. Calfen bij Jan Prop de Pottebaarge in, en op dun Aonwas wit tevurschijn. Ut stuuk van de Baargoef tot de marsesees-kazaarne adumde nor vroeger jeeuwe.

Dan vur oos dan de Langeweg, meej schwone boerderije tot on dun Aarmendijk. Beter worschijnlek Aomerdijk. Daor moesse we rechts dun dijk op. Want dur 't gat van dun dijk reej aljeen dun tram nor de tramstaotie on de grens.

In deeje tijd ies ut personevervoer met dun tram trwouwes opgouwe. We passeerde de greens bove op dun dijk. Terug naor lienks om dun Ollaanseweg weg in 't Noordland te bereike konne we rechts de boerderij van Heylaerts en De Schutter, zien liege.

Nor lienks op grwoten afstaand de Platluis en dun Hoek. Dun Ollaanseweg was um marteling. Uiterst lienks de Tramrout. Daorneve de kaaiweg deej er uit zoog of ie un bombardement durstaon oij. Rechts un vuroogd fietsepap mee j kaantkaaje ongeveer 1 m.20 brjeed.

Daorneve, nun slwoot waor altij waoter in stieng. A ge mekoare moest passere konde of op de kaaiweg of in de slwoot terrecht-komme.

In de peejtijd was 't un skibaon en konde neej op de fiets blijve, Uiteindelijk aangelaand bij de Belse Tramstatie, Cafè ut Wiet Peird, en de staminee van Jan de Frutter die eigelijk Jan Minnebach witte en nog vaarkesstouwer was.

Aon de kerk lienksaf de Durpsstraat in, tegeworrig wit die "*De Keyserhoeve*". Nog nun grwote draoi genome en we waore ur. Lienks ut aartefabriek en ut Cafè van de Puit Minnebach, rechts ut uis van Zaander Noteleirs.

Vroeger ad ur mun overgrutmoeder Joanna Marckaert in geuisd. Nouw ies op dezelfde plots dun Unic gevestigd.

Leest achtere bienne!

Hééj zijdde gullie ut zeej Zjow. Caffé manne? Want gastvrij zen ze de Vlaominge. Der kwamme van die grwote witte komme op tafel zonder woor. Ge kont er as 't moes of ow aande in wasse. De koffeie was bietter van de bietterpeeje mar ut was waarm en gieng er in.

Zjow was un klein diek wefke, deej druk vertelde. Zaander was ok un klein manneke mee j een grwoote zwarte pet op.

De bjowem van zun pet was zo grwoot al un Franse Baret. Ij kon ur wel een bui onder schuile. Zen aar was zwart, en op zen blozende kake prijkte nun jeele grwote puukel.

Zodá 'w um wel ies onjeerbiedig Zaander Puukel noemden. Mjeestal praotte ij wá vur ziech uit en verwaachte eigelijk neej dá ze nor um lusterde.

Mar nauw zeej eej "*allez manne ow iest in Ollaand*". Da zeej eej zow asof Zaanfliet en Oograaje zow wijd van mekaere aflage as de Noordpool van de Zuidpool, inplak van aacht kilometer.

We deej oos bodschap en praote nog wá. Ut begon zoetjesaon tege de miiddag te lwope. Zjow zee: "*Ge blef meejeten zulle want wemne ut veirke geslacht*". Da oaje we trwouwens al gezien want de wurste ienge on 't zolder. Oze Pjeer docht net as iekke, aon wurste en karmenaaje. en stemde tow.

Zjow gieng de spien in en kwam truug mee j un grwote schotel reuzel die ze op de blaanke roonde taofel dipponeerde.

Ze deej nog ies nun tour en kwam teruug mei, ge raaij ut al, un kollesale schotel aksel, zow grof gekapt asof ze piene geklove oije. Weg wurste, weg karmenaaje! Vervolges pakt ze un grwoot rond brwood, klemde ut tuusse dur burste, mokte ur mee j ut mes un kruis over, en sneej ut in diekke pille klein.

De "*Caffe*" wier wá baajgeschonke, en dur wier gebied. Ja, dà dok! Oze eetluust was aanzienluk afgenome, mar Zjow zeej: "*Allez tast tow ur ies genoeg zulle*".

Dà, zoge we ok wel.

Meej ange en wurge begonne we wà nor bienne te waarke. De stuuk-ke waor zow grwoot 'd ak bekaast stiekte.

Voeg daorbaai de diekke pille brwood, de vette reuzel en de zwarte koffie, iek docht d'ak un beroerte kreeg. Oze Pjeer zoog er ok nieks in, hij keek me zow ies aon en mokte meej zum woge un beweging van, zouwe we neej gaon!

Meej un onmaarkbaore kniek stemde iek tow. Oze Pjeer zeej Zjow we stoppe durmeej.

"*Nouw al zeej ze, er ies nog zoveul*". Ja zeej eej, dà dies wel zow, mar ze verwachte oos zow laot neej thuis.

We vurtrokke aostig, ut was mjeer un ontsnapping.

Laot oos mar binnedur rije zeej mun broer. Dà binnedur betjekende vroeger altijd ne weg waorop dá gin kommieze of politie tege zoudt komme. We fietse vurbij ut uis waor grutmoeeder in gestorven ies, dá stieng tuse waor nouw den Unic en den Appetheek is en reje via de Platluis naor uis.

Vur ut laandelek schwoon was geen woog mjeer. Jeerst zeeje we nieks. Toen we aachter op d'aaí waore zeej oze Pjeer, 'k zen zow miessелеk as un kat, wà ebbe z'oos toch te pakke gad eej.

Iek kon nieks truug zegge, dun aksel kolkte nog in mun keel en wulde der uit.

Hij liet z'n eige uiteindelijk neej clandestien nor Olland uitvoeren. Op tweijoonderd meter vur de grens floepte ie via m'n keel truug op de vaderlaandse Belse bwoojem.

Ut was un jeele verlochtieng.

Thuis gekomme deje we ut jele verhaol.

Jao zeej oos moeder dà was nouw toch echten aksel, tegeworrig word ie mjeestal gemaole.

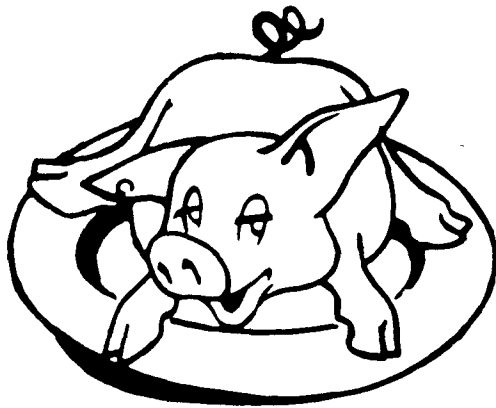
Ge begrep nouw toch zeker wel dà diek weet wà 'd aksel is eej?

Gin "*Hoofdkaas*", gin "*zult*" mar aksel.

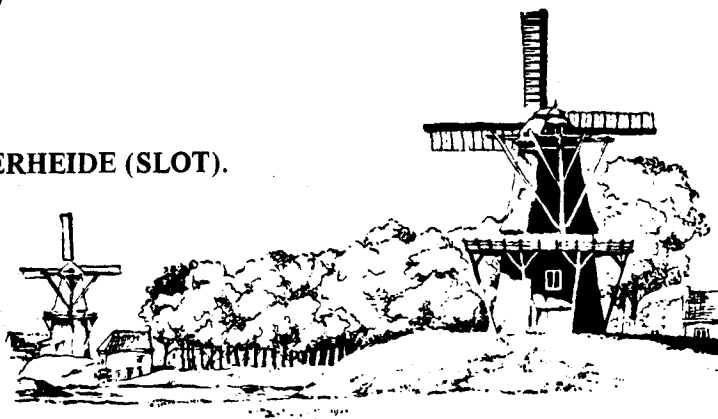
Luust ok un stuukske?

Bingo!

Jan van Antwerpen.

DE KOREN MOLEN VAN HOOGERHEIDE (SLOT).

We braken de geschiedenis van de molen af in het tijdvak dat de streek nog niet bekomen was van de belegering en de val van Bergen op Zoom in 1747.

De molen van Hoogerheide werd nog niet bediend door een erkende pachter al was Benedictus Mertens waarnemend molenaar.

In 1749 kwam de omgeving weer in min of meer normale toestanden terecht.

Dit bracht mee dat de strijd omtrent het recht van "*dwangmolen*" weer in volle hevigheid oplaaide.

In genoemd jaar gaat er vanwege de Markies van Bergen op Zoom een schrijven uit dat een beloning in uitzicht stelt voor diegene die personen met kar, paard en meel kan aanhouden, die op de molen van Hoogerheide hebben laten malen. (1)

Voorwaarde was dat de aangehoudene inwoner van Ossendrecht of Woensdrecht moest zijn en geen molsterrecht aan de "*pachters*" van de molens van de Heer van Bergen had betaald.

Voor de mulder van Hoogerheide bestonden dezelfde condities om aangehouden te worden.

De val stond dus wagenwijd open voor de molenaar van Hoogerheide die voor inwoners van Ossendrecht/Woensdrecht maalde, en de waar thuisbracht.

De inwoners van Woensdrecht/Ossendrecht die het meel zelf afhaalden, riskeerden hetzelfde.

De gevolgen lieten niet lang op zich wachten en de Markies was hierdoor aanvankelijk aan de winnende hand.

Bij bekendmaking van de magistraat van Woensdrecht het volgende:

18 Oct. 1749

"Extra Ordinarius Recht

Gedaegde en Gearresteerde Mathijs Meesters is op den 15 Oct. 1749 ter molen van Hoogerheide geweest om aldaar koorn te laten malen en af te haelen dit direct strijdende met regels daartegers gestatueerd ende geplaceert waerdoor den selve in de boeten en de breuken daartoe staenden vallend enz., enz., (2)

Het meel, de kar en het paard werden naar de herberg "*Het paradijsie*" te Korteven gebracht. Ook Mathijs Meesters werd daar opgesloten. Eigenlijk vlak bij zijn boerderij, de huidige boerderij van de Fam. Uitdewilligen.

Dat zich een en ander zich daàr afspeelde is niet zó toevallig. De vosters van Ossendrecht en Woensdrecht hadden hem ongeveer ter plekke "*afgeslagen*."

¹ Met de verkoping der aangeslagen goederen wachtte men niet lang. Op dezelfde 18 Oct. vond de veiling in het "*Het Paradijsje*" plaats.

De kar met inhoud bracht op	f 3,- 10 st.- 1 penning
Paard met tuig (3)	f 3,- 11 st.- 11 penning

Koper was de drossaard Jan Jacob Steurman op wiens last de verkoping had plaatsgehad.

De opbrengst was belachelijk laag.

Ook voor die tijd, Hooguit 10% van de werkelijke waarde. De inwoners van Woensdrecht hebben duidelijk niet willen bieden, en waren ongetwijfeld solidair met M. Meesters.

Zo kon het dus gebeuren dat Steurman alles voor "*een appel en een ei*" in de schoot viel.

Voor Mathijs Meesters restte er verder nog een boete.

Hiermede was echter de strijdbijl niet begraven. Integendeel, de Heren van Aersen, contra de Heer van Bergen, zetten de strijd zelfs verhevigd voort.

Men laat de inwoners van Hoogerheide/Woensdrecht en Ossendrecht van weerszijden diverse verklaringen afleggen die in een proces over het molenrecht als bewijs moesten dienen.

Op 6 dec. 1749 verklaren Jan Bogaers, Adriana Heijboer, Willem Pallemans, en Pieter van Koeckhoven te Hoogerheide, dat zij nooit gehoord hebben dat inwoners van andere dorpen gehouden zijn geweest op de zogenaamde "*Heijde-Molen*" onder Borgvliet te laten malen uitgezonderd de brouwers van Woensdrecht die hunne mout wel van de Heimolen betrokken.

Op 8 juli 1750 andere verklaringen voor de "*officiëren van Ossendrecht*" door Jan Bogaerts, Jan Berentse van Campen, Jan Adriaansen, Bogaerts, de Wede, Pieter Hove, Barbara Jacobs, De Wed. Willem Bromans. Verder nog 9 andere ingezetene van Ossendrecht en Hoogerheide w.o. Thomas Bellen, de Pastoor van Hoogerheide die verklaarden, dan 64 jaar oud te zijn.

Maria Mol(1)egraaf, dochter van de overleden molenaar Willem Molegraaf was ook een der getuigen. (4)

Ook zij zeiden nooit van enige belemmeringen tegen de molen van Hoogerheide te hebben gehoord. Ook het "*rijden*" van de molenkar door de smulder van Hoogerheide te Woensdrecht en Ossendrecht is volgens hen nooit verboden geweest.

In de tijd van deze schermutselingen in het gevecht om het "*molenrecht*" tussen de heren van Hoogerheide en Bergen is de plaatsvervangend molenaar officieël pachter geworden.

Benedictus Mertens

Zijn pacht ging in op 1 Jan. 1750 en zou duren tot 31 Dec. 1756 Benevens de pacht in natura diende hij voor de molen en de grond f 500,- per jaar te betalen.(5)

Hij had het niet slechter kunnen treffen.

Ongehuwd, zonder steun van vrouw en kinderen, zou hij het in het gevecht tussen beide "*Heren*" niet lang rooien.

De drossaard van het Zuidkwartier J.J. Steurman laat weer eens weten dat de molenaars van Ossendrecht en de Heimolen veel schade

ondervinden van de molen van Hoogerheide. Hij zal er op laten toezien dat de pachters van de Ossendrechtse, en de Heimolen toch het molsterrecht (loon) krijgen.

De strijd tussen de Heren zat zich enigszins gewijzigd voort, want op 31 maart 1750 is de heerlijkheid Hoogerheide van Cornelis Baron van Aersen, overgegaan op zijn zoon, Albrecht Nicolaas Baron van Aersen, Beijeren. (6)

Hij zou de laatste van Aersen zijn die Heer van Hoogerheide was.

De strijd luidde hierdoor allermint. Integendeel, want vader Cornelis werkte achter de coulissen danig met zoon Albrecht mee.

De verklaringen over het molenrecht zijn en blijven dan ook niet van de lucht.

Inwoners van Ossendrecht doen dat nog eens 20 juli en 23 juli 1750, waaronder Jan de Moor, Staas de Wijs en Cornelis Smout.

De laatste twee waren overheidsdienaren.

Toch hebben ze er geen weet van dat de molenaar van Hoogerheide ooit te Calfen of Ossendrecht iets in de weg is gelegd, of gearresteerd is geworden aldaar.

Contrarie zij beroepen zich op een *"ordinantie"* over de import betreffende het *"gemaal"* zesde artikel, geexamineert door de hoogmogenden der Staten Generaal *den 23 July Seventien Honderd Sestien* dat malen op meer plaatsen zou toestaan.

Ze hadden het er in Ossendrecht en op Calfen toch wel wat moeilijk mee. Te begrijpen. De van de Aersens en de Markies waren beiden *"halfheer"* van Ossendrecht. Dat zij ook mede de heerlijkheid Calfen verklaringen aflegden was gelegen in het feit dat de zaken van deze heerlijkheid wegens het ontbreken van een eigen schepenbank door de *"bank"* van Ossendrecht werden afgedaan. Vanwege Bergen laat men tussen de bedrijven door uitschijnen dat de Heer van Hoogerheide de inwoners van Ossendrecht/Woensdrecht aan zou zetten om te Hoogerheide te laten malen.

Men verkeerde duidelijk op gespannen voet. De inwoners uit onze dorpen moeten toch voorzichtiger zijn geworden.

De gevolgen voor molenaar Benedictus Mertens bleven niet uit.

In een brief aan belanghebbenden. in dato 25 Juli 1750 schrijft Baron van Aersen dat wegens:

"Ongefundeerde pretense van de Markies van Bergen, Benedictus Martens de pacht niet kan betalen en deswege verlaagd zal worden tot f 300,-". (?)

Op dezelfde dag komt er echter een heel andere overeenkomst tussen Cornelis, Baron van Aersen van Voshol etc. etc. en Benedictus Martens. U ziet, de oude vos(hol) bemoeide zich er nog steeds mee. Hij verklaarde o.m. daarin:

"De loopende pachtovereenkomst zal van de nul en geenerlei waerde worde beschouwt.

Vanwegens de ongefundeerde pretense van Bergen op den Zoom wegens het recht van dwang en bannemolen over deselfs hoge en vrije heerlijkheden in het marquisaat" (8)

Martens, die de pachtpenningen niet kan voldoen zal zo lang de ongewettigde aanspraken van de Markies voortduren een loon van f 350,- per jaar genieten. De opbrengst van de molen zal onder aftrek van reparaties aan de Heer van Hoogerheide worden afgedragen. In te gaan 25 Juli 1750.

De wederzijdse Heren zijn reeds in een rechtszaak gewikkeld en van Aersen claimt de "*schade*" toegebracht aan zijn molen. Met de wijziging/beeindiging van het pachtcontract werd de waarde van het werk van de molen gepresseert op f 468, 17½ stuiver. In de maanden die volgen steeds weer nieuwe verhoren van inwoners van Ossendrecht, Woensdrecht en het leen van Calfen. Tussen einde Juli en einde October blijkt ongeveer de helft der inwoners van genoemde plaatsen te zijn gehoord. Ook zij verwijzen naar de ordonantie van 1716. Deze ordonantie zette hun voorstelling van de zaak niet geheel recht. Deze maakte het voorbehoud "*indien geen andere molen ter plaatse is*"

Dit ging op dit tijdstip wel op voor Calfen en Woensdrecht die geen molen hadden, doch niet voor Ossendrecht dat toen wel degelijk een molen bezat.

Intussen maakte de Markies aanstalten om zelf een molenkar te laten rijden om "*Hoogerheide*" de wind uit de zeilen te nemen. Om Albrecht van Aersens aanspraken op schadevergoeding verder de kop in te drukken liet hij de molenmakers die de molen van Hoogerheide goed kenden een kleinerende verklaring over de molen van Hoogerheide afleggen.(9) (Verklaring: zie volgende pagina's) De oude molen was alleszins niet groot. Wat de stenen molen anno 1744 betreft die velen van ons tot 1944 gekend hebben was daar niets van waar. Maar ja, ook toen was het "*recht*" dikwijls niet recht.

Mertens de molenaar heeft men op 25 Juli 1751 weer met een ander pachtcontract opgezaaid, lopende van genoemde datum tot 25 Juli 1754 en dat voor de som van f 10,- 10 stuiver per jaar. Zijn inkomsten moeten tot een minimum zijn teruggelopen. Indien het aan de gang zijnde proces tegen de Heer van Bergen mocht worden gewonnen of naar genoegen van Mertens geschikt, zal de pacht f 250,- per jaar bedragen. Dus weer een andere versie van overeenkomst.

Als de "*karren*" van de Markies uit Ossendrecht en Woensdrecht geweerd kunnen worden zodat Mertens daar weer met de meelkar kan rijden dan zal hij f 350,- pacht moeten betalen. De pacht te voldoen in driemaandelijke termijnen.

Mocht "*Hoogerheide*" de zaak verliezen dan staat het Mertens vrij naar waarschuwing, per half jaar van de molen te vertrekken.(10)

Mertens moet er het noorden bij verloren hebben. Een speelbal van de hoge heren die in hun onderlinge naijver zijn lot bepaalden. Een lot waar hij persoonlijk weinig aan kon veranderen. De wederzijdse Heren hebben het elkaar zo moeilijk mogelijk gemaakt.

W. M. M.

W. A. P. V.

Op den ochtend den November
Een duysent, sechshondert vijftig, Compareerde
voor mij Honor. Baks, Openbaer Notaris, Bij den
Edele Raede van Brabant in S. Gravenhage gead.
mitteert, binne Bergen op den Zoom residentende
mette getuygen vernoemt, Mon^s Baltus van
Ounis, m^r Kerkker van zijn Ambagt, oud ontrent
Leif-en-veertig jaren, woonende tot Rosendael,
en Jegenwoordighen in dese Stadt mij Notaris
bekent, dewelken requisitie van den Doorlugtig
Stijve van Bergen op den Zoom, verklaerde, gelyk
hij is doende vande mitte desen, en sulck onder
presentatie van Ede, des noods synde Corpore,
lyk te presenten, waer enoe waeragtig te wesen,
Dat hy deponen nog zeer wel weet, en ten
vullen kennelyk is, dat den Standaer hoaten Molen,
die gestaan heeft onder de Heerlykheys van
Hogerheysen, alre is bemalen geworden, met
een paar Steen, en ook bevonden klein van
Lift, en kort van Roeygewant geweest te sijn,
en vervolgens, dat hy in alles zeer klein was,
en wel Toonig, dat int geheale Marquidaat
geen Molen van oergelyke kleynste Staat,
Verklarende voorts, dat over enige wyjnige
jaeren denselven Molen is afgebroken, en oater
alreoven, een veel groeten Molen van Steen, da

nevens inde plaats is gestelt, die actualijck
nog bemalen werde met twee paar maal steenen.
Redenen van wel wetenschap gevende, dat hij
deponent over de twee en twintig a drie en twintig
jaeren op den afgebroken houten standaar
molen heeft verkeert niet alleen, maar zelfs als
steilmaker daar aen van tyd tot tyd te hebben
gewerkt, gelijk mede op den alomt staande stee-
nen molen, en wyders als in den text; Sluyten-
de hij deponent dus hiernaede dese zijne verkla-
ringe; Aldus gedaan, geattesteert, ende ge-
spassert binnen Bergen op den Zoom voornoemt,
et datum voorsz; ~~ter~~ ter presentie van
Nicolaeus Jak, wonende alhier, ende Josephus Timaer
mede alhier woonagtig, byoe als getuygen hier toe
geroepen; Die de minuta deser, benevens den
Comparant of deponent, en mij Notaris te samen
hebben onoorteykent.

Quo attestor.

A. Bakker Notar.

Op 11 Aug. 1750 verklaart Nicolaas de Grauw namens de Heer van Hoogerheide dat *"indien Joos Cornelissen uit Woensdrecht bij verbod toch en te Hoogerheijde sal late maelen de Heer van Hoogerheijde eventueel de te betalen boet zal voldoen"*. (11)
Dus wel degelijk opstokerij.

De presatie van de molen is in verband met het nieuwe veranderde pachtcontract opgewaardeerd. *"Getaxeerd"* tot f 1192,- gulden. Er komt een beetje schot in het geschil.

Bij acte van 3 sept. 1751 laat Albrecht Nicolaas, Baron van Aersen Beyeren het volgende bekend maken:

"Dat ende ondanks de turbulente dingen op 8 july 1751 het recht om van 'd Heer van Hogerheijde is erkent geworden. Oversulks aen alle ende eijgeleijke eeven als in voorige tijden wederom vrijstaat om hun coorn ende graenen te moogen brengen op den voorseijden molen onder Hoogerheijde om aldaer te meel gemaelen te worden zonder vrees daerin te worden bemoeilijkt." (12)

Over het rijden met de molenkar in Ossendrecht/Woensdrecht staat er niets in. Daar zou later nog meer dan voldoende kwestie over komen.

De zaak van de schadeloosstelling voor Heer Albrecht en zijn molenaar is ook nog lang niet rond.

Van Aersen zal de zaak daarom nog wat aanscherpen. Op de 15e Sept. 1751 laat hij te Hoogerheide een plakkaat aanplakken waarin hij zegt:

"Dat in de jaren 1749 en 1750 de inwonenden van Woensdrecht, Ossendrecht en Huijbergen i.v.m. het malen zoveel overlust is aangedaan dat de molen te Hoogerheide daardoor is geruineerd, door toedoen van de Markies van Bergen. En dat, zo gaat hij verder, terwijl de inwoners van genoemde plaatsen dit meer dan honderd jaren "preijzelijk, vreedelijk ende onbelemmerd plagen te doen".

Dit moet in Den Haag zijn eis tot schadevergoeding vast en zeker kracht bijzetten.

Zonder er waarschijnlijk zelf bij stil te staan geeft hij een verwijzing naar de bouw van de eerdere molen van Hoogerheide, kort na 1600.

Bergen, ook wetende van het *"gelijk"* dat Hoogerheide heeft gekregen zegt in een resolutie van de Raad en Rekenkamer op 16 Jan. 1752 dat zij getracht hebben de kwestie van het molenrecht betreffende de inwoners van Ossendrecht, Woensdrecht en Huijbergen in de minne te regelen met van Aersen.

Waarin echter van Aersen heeft *"getriumpheert."* (13)

De vergoeding van de geleden schade, liet voorhands toch nog op zich wachten.

In een memorie van 1752 over de geleden schade, zoals het ontvangen van minder pacht in de jaren 1749, 1750 en 1751 en de nog te derven pacht van de molen over 1752, 1753 en 1754 en andere moeilijkheden hem door de Markies aangedaan, zegt Van Aersen, inkomsten te derven ten bedrage van f 1615 en 2 stuiver.

Dit bedrag zou men voor de hedendaagse waarde met ⁺ honderd moeten vermenigvuldigen.

Die van Bergen dienden Baron Albrecht van replek, en zeggen dat de molens van Halsteren, Borgvliet, Wouw en Ossendrecht geen voordeel hebben gehaald uit de beperkingen Van Aersen opgelegd. En, zo gaan zij verder, door de laatste oorlog van 1746-1748 de inkomsten van de molens overal zijn teruggelopen.

Met dit laatste hadden ze wel een beetje gelijk. De bevolking was door de oorlogshandelingen en daarmee gepaard gaande epidemieën met ⁺ 30% verminderd

Dode mensen produceren immers niet, en eten ook niet. Derhalve was hun vaststelling niet veel bezijden de waarheid.

Intussen blijkt Dictus Mertens weer met de molenkar te Ossendrecht te rijden. Twee keer in de week "*des deijsdags en des vreijsdags*".

Het maalloon van een "*sack graen of terw*" bedraagt vier duiten, minder, navenant. Aldus een bekendmaking d.d. 17 Aug. 1752. (14)

Niet lang daarna laat Mertens zich ook weer met zijn molenkar te Woensdrecht zien, dit volgens een verklaring voor de notaris van de Raad van Brabant te 's Gravenhage, met standplaats Bergen op Zoom op 16 Nov. 1752.

"Zoo verclaeren den eersamen Jan Bogaerts 'd oude 76 jaar. Jan Bogaerts de jonge 54 jaar en zijns huysvrouw Elisabeth Smits 48 jaar, Jan Pallemans 40 jaar, en zijn vrouw Joanna Pallemans oud en omtrent 50 jaar, Adriana Soffers vrouw van Mathijs Meesters oud 50 jaar, Barbara Jacobs, Wed. van Willem Broomans oud 55 jaar, en Willem Perdaems, gerechtsvoster van Woensdrecht dat Benedictus Martens weer seedert eenige tijd met de moolekar te Woensdrecht rijd. Zij ingeseetene van Woensdrecht doen seggen dat voor deezen nooit gebeurde." (15)

U voelt het wel aan. Ze logen dat de stukken er af vlogen. Indien dit waar was had er immers nooit een geschil geweest.

Ze wilden de Markies niet in het zadel zetten, en tegenover Mertens een min of meer afstandelijke houding aannemen.

Ook de inwoners van Ossendrecht komen met een verklaring op de proppen, dit op 26 Nov. 1752.

Ze delen mede dat Mertens, en dat wisten we ook al, bij hen met de molenkar rijdende is. Zo vertelden o.a. Pieter de Wolf en zijn

vrouw Pieterella Geps, verder Jacob Jacobse de Jongh, oud 31 jaar. Een dag tevoren hadden andere Ossendrechtse getuigen al hun zegje gedaan óók voor Adriaen Backs, notaris bij de Raad van Brabant te Bergen op Zoom.

Zij allen lieten zich uit zoals de inwoners van Woensdrecht. Ook zij gebearden van "*Krommenhaas*" of liever van niets te weten.

Ze waren toch al langer inwoner van Ossendrecht maar van een Hoogerheidense molenkar hadden ze voordien nooit iets te Ossendrecht vernomen.

Er moet was afgekonkeld zijn in deze zaak. Maar onze toenmaal- se plattelandsbevolking bleef solidair tegen de overheid.

Het uitvloeisel van het proces tussen "*Hoogerheide en Bergen*" was dat Hoogerheide bij vonnis van de Raad en Leenhove van Brabant en Overmaze in het gelijk werd gesteld op 23 Jan. 1753. Alle belemmeringen moesten worden weggenomen voor de inwoners van Ossendrecht, Woensdrecht en Huijbergen. Alle geleden schade diende te worden vergoed.

De eerste schadeëis van Albrecht van Aersen f 1615,- en twee stuijvers te betalen in goede zilveren munt of in Gouden Rij- ders f 1.200,-

Daarnaast moest Bergen de kosten van het proces voldoen.

De zaak diende vanaf 21 Oct. 1750 en had dus meer dan twee jaar geduurd.

Bergen had aanvankelijk f 750,- schadeloosstelling voorgesteld.

De schadeloosstelling werd op 22 Febr. 1753 in Gouden Rijders uitbetaald. (16)

Het geld heeft hij waarschijnlijk toch niet direct in handen gekregen omdat Hoogerheide op 9 Oct. 1753 "*Bergen*" nog een herinnering stuurt.

De Markies zal waarschijnlijk in eerste instantie voldaan hebben aan de vonniswijzer, en deze vervolgens aan Van Aersen.

Bergen likte enigszins zijn wonden en de verhouding Bergen-Hoogerheide, voordien niet al te best, moet er nog slechter op zijn geworden.

Enigszins beducht voor de machtige protestantse Heren van Hoogerheide, die in Den Haag veel invloed hadden, groeven ze al gauw de strijdbijl weer op. Het gevecht ging al vrij vlug weer onverminderd voort.

Al op 24 mei 1753 is het er weer tegen. Er verschijnt dan een publicatie van de Raad en Rekenkamer te Bergen op Zoom, tegen de molenaars die zonder toestemming hun karren laten omrijden en vragen of zij nog granen mede te geven hebben om op hun molens te laten malen en weer thuis te brengen, *en wel sonderlingh die van Hoogerheijden*". (19)

Die daarbij 's Heren molens in het zuidkwartier afbreuk doet.

De inkt van een stuk is dan amper droog waarin de Raad en Re- kenkamer meedeelt dat de Heer van Hoogerheide inzake het geschil over het malen in het gelijk is gesteld door de Hoogmogenden. Beter zou zijn, stellen zij, op die plaatsen waar geen molen is

een molen van de Heer van Bergen te bouwen.

Dit zou echter vanwege de geringheid der inwoners van deze plaatsen niet rendabel zijn.

"Derhalve gezien de situatie getolereerd worden."

Tenzij men door het aanbieden van een petitie, waarschijnlijk aan de Hoogmogenden het recht van banmolen over het gehele Markiezaat zou kunnen doen laten gelden. De plaatsen waar een molen zou kunnen worden gebouwd waren ongetwijfeld Woensdrecht Huijbergen en eventueel Putte.

Met Benedictus Mertens was het intussen allesbehalve goed gegaan. De Heer van Hoogerheide behandelde deze speelbal al naar gelang het hem uitkwam.

Bij de recapitulatie van de pachtsommen in 1754 is dit duidelijk merkbaar. (18)

De pacht van de molen, inclusief molenhuis en gronden bedroeg over 1749 f 507,- -10 st.

1750 f 532,- -10 st.

1751 f 385,- - 4 st. 8 penning

In 1752 is de molen verpacht voor drie jaren á f 282 - 10 st. per jaar. Dit vanwege de gedaalde inkomsten van de molen. Op deze gegevens claimde Albrecht van Aersen zijn schade á f 1615 -2 stuivers. Van het tussentijdse gesjoemel met pachtprizen en indienstneming van Mertens is hier niets meer merkbaar.

Bijkomende bijzonderheid voor het jaar 1751 is dat over het 2e. halfjaar f 5,- 5 stuiver diende te worden betaald.

De molen schijnt in het laatste half jaar van 1751 te hebben stilgelegen. Vandaar de lage pachtsom over die periode.

Uiteindelijk hield Van Aersen zich hier ook niet aan want vanaf 1752 t/m 1754 bedroeg de pacht i.p.v. f 282-10 st. f 300 per jaar.

Het pachtcontract, aanvankelijk gesloten in 1756 liep al in 1754 af. In dat jaar zat Mertens totaal aan de grond.

Van Aersen had volledig zijn eigenbelang op het oog gehad, zoals de stukken getuigen. Terwijl Bergen deze inhalige familie liever kwijt dan rijk was.

Het "*slachtoffer*" was Benedictus Mertens. Hij wist, zoals gezegd van hout geen pijlen meer te maken.

Op 8 juli 1754 is het met hem afgelopen, dan worden zijn aardse goederen verkocht ten overstaan van "*de wet*" te Hoogerheide.

Bij deze "*dwangverkoop*" komen onder de hamer: "*een paard, één melkkoe, en twee percelen coorn*". (19)

Een molenkar had hij blijkbaar al niet meer. Benedictus heeft te Hoogerheide zijn voornaam "*gezegende*" allerm minst eer aan kunnen doen. Of het moest gezegend met zorgen zijn.

Bergen moet zich zijn lot hebben aangetrokken. Op het einde van 1754 schijnt hij molenaar te Halsteren te zijn geworden.

Het laatste gebeuren waarin hij te Hoogerheide voorkomt is gedateerd 17 juli 1754, over de presatie van de molen, waarde f 606,- (20)

De opkomende molenaar is dan:

Willem Roevens

Willem pachtte "den molen met molenhuis, inhoudende het huijs, het achterhuijs, het verckenskot, de backkeet en het turffhuijs, met twee blockken saaylant bij den moolen, groot drijgemeeten, 260 roeden en een parceel weijsde aan de paerdenberghseweg groot, anderhalff gemet voor 375 gulden 's jaers over 2 jaeren en het derde en laetste jaer f 400,- Mutsgaeders, een loffelick gemeste bigge oft 25 Guldens. Drij coppel feijn gemeste capoennen oft een Reijksdaelder de koppel". (21)

De pacht ging in op 25 juli 1754 en zou eindigen op 25 juli 1757. Willem bleek achteraf geen domme jongen te zijn die nog wel meer pijlen op zijn boog had, dan malen.

Herhaaldelijk was hij gedurende zijn leven in processen gewikkeld, welke hij meestal won. Hij kocht en verkocht.

We zullen ons hier echter tot zijn molenaarsactiviteiten beperken.

In 1754/1755 vinden we hem op de molen met zijn vrouw Maria Willemse. Jan Roevens, Bernhard Hussaerts en Elisabeth Cabus als dienstboden en Cornelis van Ogten als "houkint en onder de 16 jaar".(22) Een flinke bezetting voor de minder goed renderende molen. De moeilijkheden over de molen blijken ook dan niet van de baan te zijn. Bij bekendmaking vanwege het markiezaat in dato 5 mrt. 1755 wordt te verstaan gegeven dat invoer van gemalen graan, brouwkoren of gebakken brood uit Oostenrijks-Brabant is verboden. Te zelfdertijd worden de inwoners van het Markiezaat er aan herinnert dat alle graan op de molens van de Heer van Bergen moeten worden gemalen. (23)

Volgens een stuk uit 1759 reed Roevens ook met de molenkar te Ossendrecht en Woensdrecht. De molen moet hem niet het inkomen hebben opgeleverd wat hij ervan verwachtte. Na zijn eerste pachttermijn zag hij er geen brood meer in en vertrok van de molen. Aan zijn activiteiten als molenaar was hiermede echter geen einde gekomen. In 1781 en 1782 krijgt hij van de Markies van Bergen licentie om voor de tijd van zeven jaren een handmolen te mogen bedienen ingaande St. Jacobsdag 1781 tot 25 juli 1788. Hij mag vermalen boekweit, grutten en meel zonder ander graan op of onder zijn stenen te brengen.

Hij moet zijn granen op de molen, toen van de Markies te Hoogerheide laten breken en voor elke honderd pond 3 stuiver betalen. Voor de licentiekosten zijn f 7,- per jaar.

In 1773 wordt aangehaald dat de "gorten" Willem Roevens al een handmolen had die hij heeft opgezet toen Albrecht van Aersen Beyeren nog Heer van Hoogerheide was. (24)

Dus voor 1761, het jaar dat Albrecht van Aersen de Heerlijkheid Hoogerheide verkocht.

Willem stierf op hoge ouderdom gedurende de Franse Tijd te Hoogerheide.

Zijn opvolger op de molen te Hoogerheide was:

Joannes Quaaiahagens

Jan was afkomstig uit Ekeren en evenals Willem Roevens stamde hij uit een molenaarsfamilie.

Zijn pachtcontract moet op 25 juli 1757 zijn ingegaan en wel voor de tijd van 6 jaren, gezien de molen werd getaxeerd op 25 juli 1763. (25)

Wegens hetgene hem overkwam heeft hij deze termijn met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid niet helemaal uitgediend. Tenminste met malen.

Hij ging inderdaad, zoals een gedeelte van zijn naam zegt, een Quaaie tijd tegemoet.

Tijdens zijn molenaarschap te Hoogerheide zouden de twisten om het molenrecht oplaaien als nooit tevoren.

Arm en berooid zou hij daardoor de molen en Hoogerheide verlaten.

De 25 Jan. 1758 zit het spel dan ook al weer op de wagen.

P.A. van Mattemburgh schrijft namens de Markies dat de Heer van Hoogerheide geen rechten heeft m.b.t. het molenrecht van Ossendrecht. En dat men te Woensdrecht een molen op zou kunnen richten. Zo zou men Hoogerheide kunnen verbieden ook daar met de molenkar te rijden.

Zoals in Ossendrecht waar de in 1859 gebouwde molen in 1660 aan de markies is overgedragen. (25)

Oorspronkelijk was hij de particuliere bouwers van de molen te Ossendrecht vergeten en sprak hij van de in 1660 "*opgeregte*" molen.

Maar hierbij bleef het niet.

Van Mattemburgh gaat voort. De 22e febr. 1758 bericht hij dat de rentmeester van Hoogerheide hem voorgeslagen heeft dat geen enkele molenaar ten zuiden van Bergen op Zoom nog met de molenkar zou rijden.

Daarop heeft hij de betrokken molenaars bij zich geroepen.

Jan Baptist Sprangers, de molenaar van Ossendrecht had daar wel oren naar. Begrijpelijk.

Hoogerheide had met zijn molenkar al te veel onder zijn duiven geschoten, en daarvan zou hij dan gelukkig verlost zijn.

De molenaar van de "*Heij-Molen*" onder Borgvliet is het hier niet mee eens. Hij betoogd dat Huijbergen en Woensdrecht alleen te Hoogerheide zouden laten malen. "*Dan worde meijn molen een duijvekot*" besluit hij.

Van Mattemburgh speelt met de gedachte Dhr. van Hoogerheide nog maar eens een proces aan te doen.

In 1750 heeft dat goed gewerkt, schrijft hij.

Alhoewel, naar de lezer bekend, dit proces werd door Bergen verloren, heeft Hoogerheide zich toen toch een tijdje ingehouden. (26)

Het in overweging genomen proces zou niet zo lang op zich laten wachten. Vooreerst liet men de vooraanstaande inwoners van Woensdrecht op 20 Oct. 1758 de navolgende verklaring afleggen:

"Inwoners van Woensdrecht

Verclaren voor Scheepenen van Woensdrecht dat zij wel en weten dat zij vanwegens het recht van Ban ofte dwangmolen op den Heijmolen onder Borgvlied moeten laten maalen tot en solange het sijne Ceurvorstelijke Hoogeheijd sal believen onder dese jurisdictie van Woensdrecht een molen op te regten die onse barmolen sal wesen.

De moolenaar van den Heijmoolen sal 3 daegen per week met de molenkar reijden te weten maendags, woensdaegs en vreijsdaegs. Sonder dat den moolenaar iets meer mogen sal te pretenderen als sijn ordinaire molsterloon.

Geteijkent

Gerrit van Putten, Machiel Vrees, Mathijs Meesters, Willem Nuijts, Pieter Snacken, Laureijs van Pagee, Anthony Claesen, Adriaen Loyen en Adriaen Stoffels. (27)

Mathijs Meesters kennen we nog van de verkoop van het afgeslagen gespan en gemalen graan in het "Paradijsje".

Verder legden ze deze verklaring min of meer voor zich zelf af. Want op een enkele uitzondering na zaten ze allen in het dorpsbestuur van Woensdrecht.

Of ze het zoethoudertje van de nieuw te bouwen molen geloofd hebben is sterk te betwijfelen.

Woensdrecht zat toen immers al weer 170 jaar zonder molen.

De toekomst zou uitwijzen dat het inderdaad maar een blijmakertje was. Een nieuwe molen zou er in Woensdrecht wel komen maar eerst in de 19e eeuw.

Joannes Quaaihagens ex. Ekeren, huwde medio Febr. 1759 met Piaternella Snacken, een jonge dochter uit Huijbergen.

Op 3 Febr. voordien was hij voor de schepenbank te Hoogerheide met haar in ondertrouw gegaan. (28)

Jan zou de steun van zijn jonge vrouw wel kunnen gebruiken want ongeveer terzelfde tijd wordt een nieuw proces door Bergen contra hem en de Heer van Hoogerheide in Den Haag aangekaart. In eerste instantie krijgt Quaaihagens te maken met het recht om te Ossendrecht met de molenkar te rijden.

Hij beroept op vroegere "sententiéén" en haalt ook het recht aan dat de vroegere mulder Adriaan van Egmont van de Hoogmogenden op 13 febr. 1659 zou hebben verkregen. (29)

Dan volgt er een lawine van stukken met ré - en duplieken ellenlange vertogen uit de inventarisatie van de stukken van het Leenhof van Brabant en Overmaze, alleen al meer dan 20 folio's formaat 32 bij 35 cm.

Tussendoor schrijft van Mattemburgh aan Van de Kervel, "*postulerend*" agent van de Markies voor het Leenhof en Overmaze. Hij houdt deze van alles op de hoogte, hij doet dit dikwijls en uitvoerig. Zo heeft hij na laten gaan of Quaaiahagens nog met de molenkar in Ossendrecht komt. Dat schijnt deze dan ook te doen. Hij schrijft ook bang te zijn dat de inwoners van Ossendrecht niet zullen willen getuigen. De zaak dient volgens hem z.s.m. te worden aangepakt "*om inne cas van Thriumphe te comen.*"

Het is ernst geworden. Quaaiahagens dient voor de Raad van Brabant te verschijnen op 15 maart 1759, of zich door een ander te laten vervangen.

Hij zet al zijn grieven nog eens op een rij en beroept zich op de oude rechten.

De Raad van Brabant gelast hem voorhands te stoppen met de molenkar. Hus, de deurwaarder bij het Leenhof van Bergen is hem dat nog eens persoonlijk schriftelijk aan komen zeggen.

Hij trof het niet want de knecht van Quaaiahagens zei "*Mijn meester is niet en thuis maar als hij van Huijbergen thuiskomme sal ik hem het papier geeven geteekend 30 maart 1759 (30)*

Het verbod om met de molenkar te rijden werd effectief op 4 April 1759. Bergen voelde zich hierdoor al een stuk sterker staan. Maar de kous was nog niet af.

De ordonantie op de banaliteit inclusief het reglement werden begin Juli 1759 vanwege de Markies in de onderscheidene dorpen aangeplakt.

Van Aersen van Voshol heeft zijn ordonantie er te Hoogerheide overheen geplakt.

Of dit te Ossendrecht ook is gebeurd, weet hij niet, schrijft van Mattemburgh aan Van de Kervel, doch daar gebeurde het ook. Hij is zeer verbolgen dat de oude "*vos*" het opneemt voor de zoon Albrecht hoewel hij geen Heer meer is.

Quaaiahagens schijnt echter nog onverdroten met de molenkar te rijden. Deze zou nog voorgesteld hebben de molenkarren van Ossendrecht en Hoogerheide vrij over en weer te laten rijden maar dit accepteerde Bergen niet. (31)

Men ziet, ze kwamen niet veel verder. Hoogerheide lei er zich niet bij neer.

Albrecht van Aersen beweerde dat zijn molen de oudste was en sprak evenals Hack [†] 1612 als vroegere Heer van Hoogerheide van een gevestigd recht om voor niet Hoogerheidenaren te mogen malen en ophalen. Van Mattemburgh stelde daar tegenover dat Heer Albrecht wel moeite zal hebben met te bewijzen dat zijn molen de oudste is, gezien Ossendrecht en Woensdrecht al ver voor de tachtigjarige oorlog een molen hadden. (31)

En daarin had hij volkomen gelijk.

Quaaihagens schijnt nog rustig te hebben doorgereden. Al eerder had van Mattemburgh aan Van Kervel geschreven in kwaliteit als procureur van de Raden en Rekenmeesters van het Doorluchtig Huis van Bergen bij het proces voor het Leenhof van Brabant dat hij, Van Aersen, de molen van Ossendrecht zo wilde "*bederven*" dat niemand hem nog zou willen pachten.

Zo was de toestand omstreeks 1760.

Gedurende 1760 duren de "*vijandelijkheden*" voort. De tweesherigheid van Ossendrecht speelde in deze een niet geringe rol.

De verklaring die Pieter Jansen uit Ossendrecht op 1 Aug. 1760 voor Mr. Jan van Overstraten, notaris bij de Raad van Brabant en geadmiteerd binnen Bergen op Zoom werpt hierop een duidelijk licht.

Hij vertelde in 1759 gewerkt te hebben voor Baron van Aersen Beyerens, Heer van Hoogerheide onder rentmeester Nicolaas van Engelen. Als bijzonderheid tussendoor, Mijnheer Nicolaas diende ook de Markies van Bergen in diverse functies. Deze diende dus twee "*Heren*".

Jansen verklaarde verder dat hij in die tijd een zak rogge op de molen van Ossendrecht had laten malen.

Toen hij aan het woonhuis van Heer Nicolaas te Ossendrecht was gekomen "*comme nevens de andre arbeijders te wercken seijde de rentmeester tegen hem. Gij en kunt so lang ledig gaen so langh die Bak-Zak zal duren. Die en op mijn molen niet te Hoogerheide laten maelen, daar hebbe ik geen werck voor. Dat hij comparant so sonder werck is gebleven*".

Niet alleen trok Nicolaas van Engelen partij voor zijn Heer Albrecht van Aersen, hij nam het eveneens op voor de Van Aersen als halfheren van Ossendrecht, wiens banaliteit aldaar in het geding was.

Deze handelswijze moet de zaak van de Heer van Hoogerheide geen goed gedaan hebben. Broodroof is smerig, vroeger en ook nu nog.

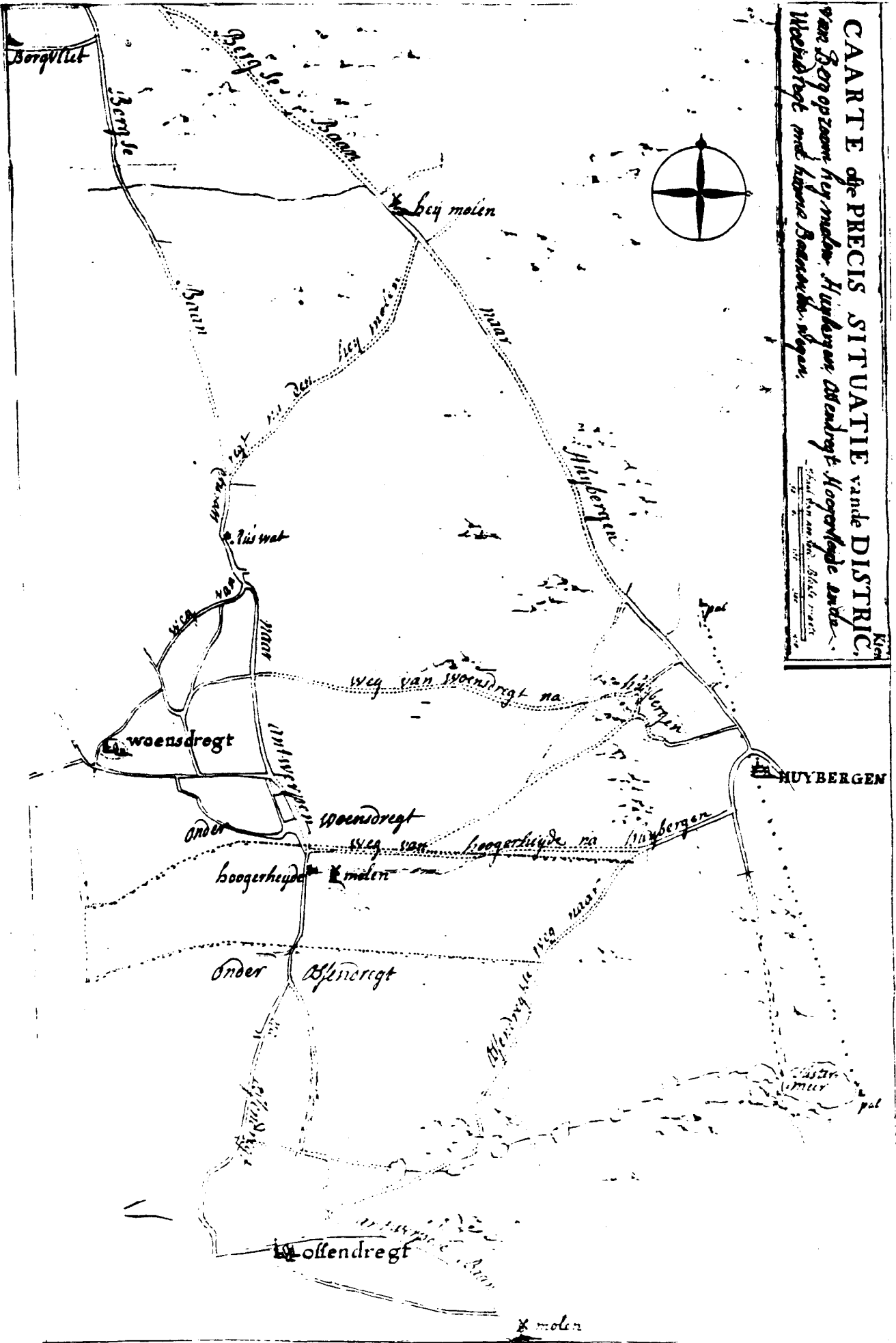
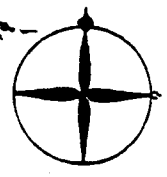
Maar de strijd ging onverminderd voort ondanks een reeds gedane vonniswijziging die echter niet al te onherroepelijk overkomt. De Markies van Bergen contra de Van de Aersens was een prestigestrijd. De Van Aersens, van protestantse adel, die in Holland veel aanzien genoten, en de Markies van Prinselijke komaf, die de chicanes in zijn Markiezaat moest gedogen, van de zich noemende "*vrijheren*."

Toch moet de invloed van de Van Aersens toen al wat tanende zijn geweest.

Gedurende de geschillen had men vanwege Bergen nog een landkaart laten maken om de toestand eens te verhelderen. U treft ze in dit artikel aan, maar van doorslaggevend belang is zij waarschijnlijk niet geweest.

De inwoners van de streek hebben het papieren gevecht langs zich heen laten gaan, door zich van de geboden en verboden niets aan te trekken.

CARTE OFE PRECIS SITUATIE vande DISTRICT
 van Berg op zoom, by molen, Huybergen, Oostendrecht, Hoogerheide, onder
 Weerthrecht met haren Baanweide, vegen,

Frans Dons en Christiaan Hartman, pachters van de impost op het gemaal beklagen zich op 20 juli 1761 over het ontduiken van de impost die inwoners van Ossendrecht schuldig zijn aan de molen te Ossendrecht. Zij hebben elders (te Hoogerheide) laten malen.

Dat deed Jan van Lackwijk op 7 nov. 1760 met $\frac{1}{2}$ zak koren.
Hendrick Sins met 5 meuken rogge.
Drie zakken "*voegergoed*" en een halve zak boekweit op 15 oct. 1760. Dezelfde op 9 nov. 5 meukens rogge, en op 25 nov. 1760 nog eens 5 meukens rogge.
Ook de rentmeester Nicolaas van Engelen was in het geding, zij vragen dezen te beboeten. (33)

Jan Quaaihagens was het jaar voordien nog in een andere twijfelachtige affaire, namelijk een vechtpartij gewikkeld. Over dit gebeuren doet Dominicus Cleeren uit Ossendrecht voor het gerecht van Hoogerheide uitvoerig verslag.

Hij is, zo zegt hij, op de 17e dezer maand, november 1760 bij Jan Quaaihagens geroepen, om met de molenkar te rijden. In het molenhuis gekomen heeft hij gezien dat Quaaihagens afrekening hield met zijn knecht Machiel Bovee over de huur, loon, wat Bovee toekwam. Zonder dat daar kwestie over was tussen hen beiden. Cleeren is nadien naar de molen gegaan waar Bovee bij hem kwam en Cleeren daar bij de arm vatte. Deze vroeg daarop "*is alles wel*". Waarop het antwoord volgde dat hij content was. Daarna is Cleeren in gezelschap van Quaaihagens en diens knecht Antonie van de werf gereden met drie karren geladen met meel. Ze begaven zich naar Woensdrecht. Bij de herberg van Cornelis Pallemans te Woensdrecht gekomen, bevond zich daar ook Bovee. Samen heeft het gezelschap, Bovee inclusief, een "*soopje*" gedronken. Vandaar reden de "*mulders*" naar de herberg van Willem Perdaems eveneens te Woensdrecht. Machiel Bovée was dáár ook weer aanwezig. Na weer wat gedronken te hebben, de mannen waren waarschijnlijk niet broodnuchter meer, begon Bovée ruzie te zoeken. Bovée zei tegen zijn patroon Quaaihagens "*wat geeft ge wanneer ik je en niet door het baccus snijft*". Quaaihagens zei daarop "*daar zal ik wel voor oppassen*". Bovée werd lastiger en zei "*Ick en snijdde gullie strak alle drie door 't baccus.*" Daarna zette Machiel Bovée zich met de rug tegen de keukendeur op dat Quaaihagens niet zou kunnen "*retireren*". Daarna heeft de vrouw van de herbergier de deur opengewrongen en heeft Quaaihagens kunnen vluchten waarbij hij door Bovée werd achterna gezeten. Cleeren verklaarde verder niets meer te hebben gezien omdat hij in de herberg bleef. Wel heeft hij van verscheidene mensen uit Woensdrecht horen zeggen dat indien de vrouw van Gerrit van Putte Quaaihagens niet had "*geredt*" deze door Bovée zou zijn vermoord. (34)

Hiermee sloot Cleeren zijn relaas. Jan Quaaiahagens is er toch niet helemaal zonder kleerscheuren tussenuit gekomen. Onder de ondertekenaars van de verklaring was ook Esser, toenmaals "*chirurgijn*" te Hoogerheide. Bovée heeft hem namelijk gestoken. Daarop zijn de goederen van Bovée aangeslagen en hij is in de Gevangenpoort opgesloten. (35)

Tot dusver was het voor Jan Quaaiahagens niets dan strijd geweest maar het ergste moest nog komen. Want hoe de Van Aersens zich ook draaiden of keerden, ze kregen de strijd in feite niet gewonnen. Mogelijk moet hun invloed in Den Haag niet groot meer zijn geweest. Verder was de Markies van Bergen hen meer dan beu, en zocht hun heerlijke rechten in Hoogerheide over te nemen. Dit lukte in het najaar van 1761.

Verloop van de Heerlijkheid Hoogerheide door Albrecht Nicolaas van Aersen Beyerens, Heere van Hoogerheide, Luitenant colonel, en Capiteijn van de Hollandse Guardes te voet. Hoogheemraad van Delfland enz. enz. aan de Heere Markies van Bergen op Zoom. Karel Philip Theodoor van Palt Zulzbach enz. enz. Pieter Andries van Mattemburgh in kwaliteit als Raad en Intendant van de Markies vertegenwoordigde deze bij de onderhandelingen. Op 28 Oct. 1761 leidde dit tot een voorlopige overeenkomst die 28 Nov. 1761 werd bekrachtigd.

In hetzelfde jaar verkocht Cornelis van Aersen "*halfheer*" van Ossendrecht zijn rechten aldaar eveneens aan de Markies van Bergen.

Hiermee was de macht van de Fam. van Aersen in de dorpen langs de "*waterkant*" definitief gebroken. Het probleem met de molens was tevens mee opgelost. Ongetwijfeld heeft dit probleem bijgedragen tot de "*aankoop*" van de Markies van deze gebieden.

Wie er ongetwijfeld niet blij was met deze oplossing: Jan Quaaiahagens. Voor hem brak een "*kwaaije*" tijd aan. Bergen had nog wat voor hem in het vat, en dat was geen molenvat. Men zoekt de voormalige weerspannige kwijt te spelen, wat vrij gemakkelijk lukte. Hij moet niet al te ruim bij kas geweest zijn, al had hij een behoorlijke veestapel.

Op 15 mei 1762 worden de goederen van Quaaiahagens door P.A. van Mattemburgh namens de Raad en Rekenkamer van Bergen op Zoom aangeslagen.

In de keuken

9 tenne Schootels en Borde op de schouw
3 tenne borde op de kas
3 Tenne borde bove de moosdeur
Een rekje met tenne bord en treckpot.

Porceleijn

1 Tenne treckpot, moster pot en Soutvat
 2 Kooper Ketels
 2 Geleije schootels (aardewerk), 1 dito suijkerpot
 1 Kas en 1 staandt horlogerie (staande klok)
 1 Leepelbordt met 11 leepels, 1 waterpot
 1 Bedt met sijn toebehoren / een tenne kan
 2 Taafels
 8 stoelen
 1 Wieg met toebehoorte
 1 Spinnewiel met 1 sphiegel
 1 Koopere lamp
 1 Hangel, 1 vuureijser, 1 Tang, 1 Schop, 1 Theketel

Op de Moos

1 Tenne com, schootels en 2 pinten, booterdoos
 7 Tenne leepels, 1 Koopere Marmiet en 1 Castrol
 1 Kooper Koffy Keetel, eenig geleijwerk en wat ander aardewerk
 Een groote Koopere Keetel
 1 Platte ijsere pot, een kern met sijn toebehoren en ander
 bootergereedschap
 Een koperen marmiet is een grote kookpot met hengsel.

Op de boven Kaemer

Een bedt met zeijn toebehooren, een weg en 3 sluitmande

In een sijkaemertje

Een bedt met sijn toebehoren.

In de Pieser

Een schael met gewigt.
 Een ashoop, een waskeijp en 2 oude stoele.

In de Stal

Een roode blaere Koeij, en een witte dito.
 Een Swart Calf, Een Water Emmer, Een Kruijwagen.
 Een koeijback en 1 mestvurk en 1 hooivurk.

In 't Verckenskot

Drie verckens, waarvan er een aan Pieter Hoek toekomende is.

Op de Solder

Een parthijtje Teruw, een dito Haver en een dito Paerts Boonen.
 Een parthij mout van omtrent 100 kan.

Op den Moolen

Vier steenen en Seijlen voor so verre als bij de taxatie sal bevonden worde en den moolenaar daar inne compteert.

Op de werff

Een Slijp Steen, Een Stapel mustert, en een parthij stroo.

In den Kelder

2 Melkvaten, een kernmelk ton, 2 potten met booter, 1 dito met
 1 klein melkcuypje.

"Joannes Quaaihagens, molenaar op den moolen verklaarde te cederen en tramorleren met alle recht van eigendom over te geven aan den Weled. Gestrenge Heer P.A. van Mattemburgh, Raadt en Reekenmeester Witsgaeders, Intendant des Marquisaets van Bergen op den Zoom. Sulks ten behoeve van Sijne Ceurvorstelijke Hoogheid van de Paltz Marquis van Bergen op den Zoom enz., enz., Eijgenaar van den molen, moolenhuis en land bij den transportant in huure gebruikt wordeden en alle sodanige goederen als heeden ten overstaan van Scheepenen van Hoogerheide sijn geinventariseert over te dragen zonder enige reserve. Ten eijnde deselve goederen tot verhael van sijn achterstallige pachtpenningen van voorseijden worde verkogt ende gebenificeerd. Actum Hoogerheide deesen 15 Meij 1762. (37)

Het is duidelijk dat Quaaihagens door toedoen van P.A. van Mattemburgh namens de Markies volledig vast kwam te zitten.

De grote heren hadden weer eens gestreden en de kleine was andermaal de "grote" verliezer.

Maar dit is in feite geen nieuws onder de zon.

Jan Quaaihagens is waarschijnlijk nog even op de molen blijven wonen zonder te kunnen malen, zijn pacht was nog niet helemaal om. Op de 25e juli 1763 is het zover, dan is hij "den afgaenden molenaar" terwijl hij al "weg" was. De molen "worde gesebatteert" op f 1477 en 2 stuivers.

De taxateurs waren de Gebr. Bruynincks (38). De waarde bleek tegenover de vorige taxatie van het gaande werk op 1 Jan. 1759 à f 1140,- 10 stuiver te zijn, vermeerderd met f 39- 12 stuiver. (39) Zodat Jan Quaaihagens in feite nog wat te vorderen had van de nieuwe molenaar.

Judocus Couwenbergh

Judocus stamde, evenals de Molengraven, uit een van de oudste molenaarsfamilies.

Hij was langs moederszijde aan zijn achternaam gekomen.

Zijn eerste voorouders voor zover bekend waren:

Adriaan Willem Gijsbertsen x Maria Antonissen Wijnen.

Daarna via hun zoon Philibert Adriaan Willemszoon.

Deze werd geboren te Venloon (Loon op Zand) rond 1575 molenaar en begraven 17-2-1646 aldaar.

Hij huwde Maria Petersen Woutersen Adriaansen Couwenbergh.

Deze kregen 12 kinderen.

Hiervan stamde Judocus in rechte lijn af.

Judocus was de zoon van Wilhelmus Couwenbergh. Deze was geboren 30 mei 1683 te Lille (B.Kempen B.) en molenaar aldaar en werd begraven te Huijbergen op 20 juni 1769.

Hij huwde een 1e keer Suzanna van Bael
 een 2e keer Joanna Maria Diels te Grobbendonk.
 O 21-6-1692 x 24-1-1692
 + 11-12-1722
 een 3e keer Clara Elisabeth Vinck
 O Santhoven 1-4-1698 x 12-9-1733.
 + 1-2-1759.

Willem Couwenbergh kreeg uit zijn drie huwelijken 13 kinderen.
 Judocus was het oudste kind uit het derde huwelijk van Willem
 Couwenbergh x Clara E. Vinck, en het zevende van de dertien.

Judocus Couwenbergh, overleden te Hoogerheide 17-9-1781 en be-
 graven te Huijbergen.

Werd O te Santhoven 16 Aug. 1724.

Hij x een eerste keer op 10- -1749 met Antonia Haest te Roosendaal.
 deze was aldaar O 1-5-1727 en overleed
 er op 13-11-1755.

Hij x een tweede keer op 17-2-1755 te Huijbergen met Maria van
 Gils O te Essen op 31-1-1732 en + te
 Hoogerheide en begraven te Huijbergen
 9-9-1768.

Hij x een derde keer op 3 juni 1770 Joanna van Aert te Roosendaal.
 Zij was aldaar gedoopt op 23-2-1737 en +
 te Hoogerheide op 2-3-1778.

Hij x een vierde keer op 13-6-1779 te Hoogerheide met Joanna
 Groffen van de Zuidgeest, gedoopt te
 Huybergen 7-2-1750. Deze overleefde
 Judocus en ze overleed als weduwe van
 Judocus Couwenbergh, Johannus v.d. Bergh
 en als echtgenote van Jacobus Dielen.

Judocus Couwenbergh

kreeg uit zijn eerste huwelijk met Clara Antonia Haest 4 kinderen.

1. Wilhelmus,	Molenaar en grutter	O te Roosendaal 3 febr. 1750
		+ te Ossendrecht 25-4-1812
2. Adrianus,		O te Roosendaal 12 febr. 1751
3. Adrianus,		O 14 okt. 1752
4. Adriana,		O 3 okt. 1753

Uit zijn tweede huwelijk met Maria van Gils, 6 kinderen.

5. Petrus Judocus,	Zuidgeest/Huijbergen O 30-7-1755, + 1821 te Hoogerheide. Korenmolenaar, hij huwde Dymphna Moerinckx uit Roosendaal, aldaar O 4-9-1758. en + te Hoogerheide op 13-10-1819
6. Antonetta,	O Zuidgeest/Huijbergen 6-4-1757
7. Joannes Carolus	O Zuidgeest/Huijbergen 6-4-1759 Korenmolenaar en schepen te Oud-Gastel 26-2-1827. Huwde in Kruisland/Halsteren Elisabeth Schrauwen op 18-5-1783.

Deze was gedoopt te Kruisland/Halsteren op 16 Juli 1755 en overleed te Oud-Gastel op 8-3-1791.

Joannes Carolus hertrouwde op 18-5-1792 met Petronella de Wit te Oud-Gastel. Ze was gedoopt te Kruisland, 25-2-1768 en overleed te Oud-Gastel 15-12-1830.

8. Henricus 0 te Zuidgeest/Huijbergen 29-3-1762
Stierf ongehuwd te Hoogerheide 30-3-1804 en is te Huijbergen begraven.
9. Wilhelmus 0 te Hoogerheide op 4-1-1765, korenmolenaar overleden te Ossendrecht 4-1-1834.
Hij huwde te Ossendrecht/Hoogerheide Maria Cath. Joppen op 3-3-1800, deze was te Stabroek 0 22-12-1781 als dochter van Joannes B. Joppen en Maria Elisabeth Wijckmans. Zij + 9-5-1863 te Ossendrecht.
10. Joanna 0 3-4-1767 te Hoogerheide.
- Uit zijn derde huwelijk met Joanna van Aart.
11. Adriana 0 te Hoogerheide 9-2-1771
+ te Antwerpen 5-9-1847
12. Clara 0 te Hoogerheide 5-3-1773
Herbergierster, + Ossendrecht 9-5-1865
Weduwe van Jan Baptist van Mol, eerder van Franciscus van Geenhoven.
13. Dymphna 0 te Hoogerheide 14-4-1775
+ te Halsteren 22-7-1852 als echtgenote van Leonardus Timmermans en weduwe van Joannes de Hoeij.
14. Joanna 0 te Hoogerheide 14-2-1778
15. Maria Theresa 0 te Hoogerheide 14-2-1778
Hun moeder overleed ruim 2 weken daarna.

Uit zijn vierde huwelijk met Joanna Groffen één kind,

16. Josephus 0 te Hoogerheide 19-4-1780
Watermolenaar, + te Ossendrecht 28-7-1858
Huwde te Hoogerheide op 23-4-1809 met Anna Cath. Mareus. 0 te Ossendrecht/Hoogerheide op 12-3-1777 en te Ossendrecht/Hoogerheide overleden op 27-8-1815.
Hij hertrouwde te Ossendrecht/Hoogerheide op 31-8-1817 met Adriana Nuyts d.v. Cornelis Nuyts en Dymphna Eskens.
0 te Woensdrecht/Hoogerheide 14-4-1786 en + te Ossendrecht 6-3-1827 (40)

Judocus kreeg dus in zijn leven dat 57 jaren lang was 16 kinderen bij 4 vrouwen.

De oudste met de jongste scheelde 30 jaar in leeftijd.

Hij was ongetwijfeld een van de voornaamste stamvaders uit de streek.

Judocus Couwenbergh kwam dus in 1763 op de molen. De moeilijkheden met de Markies van Bergen over de "*banaliteit*" deden zich niet meer voor, gezien deze nu zelf de eigenaar was.

Dat vorige molenaars op de molen de kost niet konden verdienen om alleen voor Hoogerheide te malen, wist U al.

Qua oppervlakte was Hoogerheide zeer klein en in 1764 telde het slechts 176 inwoners. (41)

In de nieuwe situatie was het goed malen, alhoewel er toch gecontroleerd moest worden dat diegene die liet malen de juiste hoeveelheid wel terug kregen.

Hieromtrent hadden de mulders zoals geweten geen beste naam.

Hiertoe ijkte de ijkmeester van het Zuid- en Westkwartier in 1768 "*de schootels end schepleepels*" in dat gebied w.o. ook die van Ossendrecht, Hoogerheide en de Hejmolen (onder Borgvliet)

"En hij hebbe bevonden als volgt".

Ossendrecht

Dat den schepleepel aldaer was inhoudende aan koorn 1 3/32 kan.

Weegend hetselve koorn 2 pond en 6 lood.

Ende aan terwe 2 pond 1 3/10 lood, dus desgelijcke 1 3/32 kan.

Tot Hoogerheijden

Dat denselven aldaer was inhoudende aan koorn en terwe ruijm inhoudende desgelijkcke ten ter kan, weegende het koorn twee ponden en 3/4 lood en de terwe 2 pond ende 2 lood.

Op den Hejmolen

Dat denselven aen koorn ende desgelijck aen terwe welcke ruijm inhoudende van elck ruijm een kan weegende 't koorn 2 pond 1 1/2 lood en de terwe 2 pond 1 5/8 lood.

"Een meuken Berghse maet is 16 kannen."

"Een sack Berghse maet is 64 kannen."

"Een meuken Bredasche maete is 17 kannen."

"Een sack Bredasche maete is 68 kannen."

Gedaen 3 Nov. 1768 Get. j. van Agthoven (42)

In die tijd ging het Judocus iets minder goed. Op 9 juli 1768 ontviel hem zijn tweede vrouw Maria van Gils. Zij was 36 jaar oud. Op 14 Sept. 1769 doet hij aangifte van de nalatenschap. hij was toen in het bezit van een hoeve te Huijbergen genaamd "*De Arcke Noë*" groot omtrent 30 gemeten.

Verder nog wat losse percelen grond op het Huijbergs Moer (nu gemeente Essen).

Voorts gronden onder Etten, goederen en gereedschappen aan de molen en huisraad. Onder zijn bezittingen waren 96 korven met stokbieën. Hij was dus een imker van formaat. (43)

De mulder bleef niet lang weduwnaar en huwde op 3 juni 1770 met zijn derde vrouw, Joanna van Aert uit Roosendaal.

Deze stierf alweer op 2-3-1778, oud 41 jaren.

Judocus is dan een weduwnaar met 6 inwonende kinderen waarvan Pieter Jud. de oudste is, en op dat moment 22 jaren telt.

Hoogerheide bezit op dat moment 166 inwoners. (44)

Hij bleef weduwnaar tot 13 juni 1779. Op genoemde datum huwde hij met Joanna Groffen van de Zuidgeest, zijn vierde en laatste vrouw.

Judocus en zijn vrouw Joanna waren toen resp. 55 en 29 jaar oud. (45)

Zijn bruid was drie dagen jonger dan Willem Couwenbergh, de oudste zoon. Judocus Couwenbergh zou deze vrouw in de verste verte niet overleven.

Zijn 16e en laatste kind, Josephus werd uit haar geboren. Deze is gedoopt op 19 april 1780.

Met Judocus moet het kort daarna minder goed zijn gegaan. Zijn zoon Petrus Judocus is in dezelfde periode gehuwd met Dymphna Moerinckx uit Roosendaal en kwam in het molenhuis inwonen.

Judocus Couwenbergh overleed 17 sept. 1781 te Hoogerheide en werd op 20e d.a.v. te Huijbergen begraven. (46)

Petrus Judocus Couwenbergh

Hij is dan de nieuwe molenaar en zou dit lang blijven.

Bij zijn echtgenote Dymphna Moerinckse, zijn eerste en enige vrouw, verkreeg hij 11 kinderen waaronder 4 zoons.

1. Judocus	1784-1823	Oliemolenaar te Oudenbosch
2. Wilhelmus	1787-1874	Korenmolenaar te Hoeven
3. Benedictus	1787-1867	Korenmolenaar te Hoogerheide, bouwman en burgemeester van Woensdrecht.
4. Cornelis	1801-1900	Molenaar te Hoogerheide en bouwman. (47)

Pieter ging evenals zijn vader goed van start. Voor de Napoleonische tijd kende zijn molenaarschap geen echte moeilijkheden.

Op 25 juli 1789 pacht hij de molen voor f 900,- per jaar. En dit voor de tijd van 7 jaar. Dit bedrag was samengesteld voor de molen f 785,- voor de grond ten hoge en ten lage samen groot 14 Gemeten en 255 roeden waarvan 255 roeden aan de molen een bedrag van f 104,-

Te leveren 200 schoven, dekstro of f 8,-
 Twee dagen per jaar met de kar en paard diensten verlenen, t.b.v. de Markies of het nog ontbrekende geld. Dit waren de zogenaamde herendiensten. De molenaar had nog de volgende verplichting. Zij moesten de Molenberg en de opritten naar de molen onderhouden. Zelf het molenhuis bewonen en de molen zelf bemalen. Hij diende de weg vanaf het dorp tot aan het molenhuis, en zelfs tot aan de molen te onderhouden. (48)
 In die tijd was de weg naar Huijbergen nog maar een zandbaan, en het eerste stuk noemde men Molenbaan.
 In hetzelfde jaar 1789 steeg het inwonertal van Hoogerheide voor 't eerst boven de 200 personen uit tot 204 personen. (49)
 In 1792 waren er 218 inwoners en in 1801 was dit weer gedaald tot 191 inwoners. (50)

Nederland, ofwel de Vereenigde Provincieën werd in het begin van de Franse Tijd de Bataafse Republiek.

In die tijd verloren de meeste Heren hun heerlijke rechten en werden hun goederen aangeslagen. In die tijd moet de familie Couwenbergh eigenaar van de molen en de aanhorige gronden zijn geworden.

Ook Pieter was evenals bijna al zijn voorgangers op de molen, schepen in het dorpsbestuur van Hoogerheide. In het tijdvak 1787-1808 treffen we hem als zodanig aan. (51)

Na 1800 kwam de fusie Hoogerheide-Huybergen tot stand welke zou behouden blijven tot 1821. Pieter Couwenbergh vinden we in 1810 te Huijbergen als lid van de Municipale Raad. (52)

In het genoemde jaar 1821 werd Hoogerheide bij de gemeente Woensdrecht gevoegd. Voor Petrus Couwenbergh zou dit niet veel meer uitmaken, hij overleed op 19-9-1821 nadat zijn vrouw Dymphna Moerinckx hem 2 jaar eerder was voorgegaan. (53)

De molen komt van dan af in handen van de

Erven Couwenbergh

Bij de aangifte van het overlijden van vader Petrus Judocus Couwenbergh geeft de zoon Benedictus op, molenaar te zijn en op dat ogenblik 34 jaar oud.

Op 1 Jan. 1830 is er in de gemeente Woensdrecht een z.g.n. volkstelling gehouden. Het gezin Couwenbergh bestaat dan uit 8 personen.

Benedictus Couwenbergh	oud 42 jaar	Bouwman (landbouwer)
Cornelis Couwenbergh	oud 28 jaar	Molenaar
Anna Maria Couwenbergh	oud 47 jaar	Particulier
Elisabeth Couwenbergh	oud 36 jaar	Particulier
Anna Cornelia Couwenbergh	oud 29 jaar	Particulier
Joannes Paschen	oud 29 jaar	Werkbode
Joanna Cornelia v. Opdorp	oud 26 jaar	Werkbode

Van de 11 kinderen waren er dus nog 5, en tevens niet gehuwd in huis. (54)

De erven Pieter Couwenbergh maalden en boerden aanvankelijk gewoon verder. In de kadastrale legger der Gem. Woensdrecht, lijst van grondeigenaren, dienstjaar 1832 komen de erven, alhoewel maar met drieën meer, nog steeds als zodanig voor. (55)
Het betrof hier echter de eigenaars van de molen.

De volkstelling, op 19 Nov. 1849 geeft hetzelfde beeld als die van 1830.

Benedictus Couwenbergh	62 jaar	Beroep Burgemeester
Cornelis Couwenbergh	48 jaar	Koornmolenaar
Anna Maria Couwenbergh	67 jaar	Particulier
Elisabeth Couwenbergh	56 jaar	Particulier
Anna Cornelia Couwenbergh	53 jaar	Particulier (56)

Uit de laatste drie gegevens blijkt dat er in de genoemde jaren een erfdeling heeft plaatsgehad.

In de lijst van grondeigenaren van 1832 zijn enige doorhalingen van namen der erven Couwenbergh.

Tussen 1832 en 1869 zijn Benedictus Couwenbergh, zijn zuster Elisabeth, en zijn broer Cornelis eigenaar van de molen geweest met dien verstande dat Benedictus Couwenbergh op 30 dec. 1867 overleed als "*Oud Burgemeester*". (57)

De mutatie in 1869 gebeurde naar aanleiding van het overlijden van Benedictus.

Benedictus was molenaar, landbouwer en boer geweest in een vrij rustige periode waarin de Couwenberghen het nogal "*voor de wind*" was gegaan, ook met andere bezittingen.

Het tijdperk van de Couwenberghen als molenaars van Hoogerheide was bijna voorbij. De molen met 260 m² grond werd in 1870 verkocht aan Isabella Jacoba Jacobs Michielsen, weduwe van Jacobus Brill. Deze was reeds in 1846 op 33-jarige leeftijd gestorven. (58)
Voor Cornelis Couwenbergh moet het kort voor de verkoping een moeilijk zaak geworden zijn. Nog enige deelgenote in de molen, zijn zuster Elisabeth overleed in mei 1869 op 75 jarige leeftijd. Toen hij de molen in 1870 overdroeg was hij 69 jaar oud en had hij de molen van Hoogerheide van alle voorgaande molenaars het langst bemalen. Op zijn minst 41 jaar. In het molenhuis bij de molen is hij tot zijn dood blijven wonen.
Hij leefde exact van 26 maart 1801 - 15 Juli 1900. Dus 99 jaar, 3 maanden en 20 dagen. Daarmede is hij tot dusver de oudste inwoner van Woensdrecht geweest. Met hem is de "*dynastie*" van de molenaars Couwenbergh te Hoogerheide uitgestorven.

Isabella Jacoba Jacobs Michielsen is vanzelfsprekend de molen niet persoonlijk gaan bemalen. Dit liet ze over aan haar zoon Jacobus Brill jr. In een overlijdensakte van zijn overleden neef Maximiliaan Brill 27-11-1880 deelde hij mee 41 jaar oud te zijn en molenaar van beroep.

Jacobus Bril jr.

Werd uit reeds genoemde ouders geboren op 13 november 1840. Op 5 juli 1871 huwde hij Maria Elisabeth Johanna de Jongh. Beiden waren te Woensdrecht geboren. (59)
 Vele jaren heeft hij de molen zonder strubbelingen kunnen bemalen. Zijn vrouw Maria de Jongh is op 3 maart 1903 te Hoogerheide bij de molen overleden. (60)
 Hij zelf overleefde zijn vrouw 5 jaar en overleed 23 febr. 1908, 67 jaar oud.

Zijn zoon

Petrus Ludovicus Bril

Deze was hem voordien al op de molen opgevolgd. Petrus werd te Hoogerheide gedoopt op 1 april 1881. Op 27 april 1911 werd hij in de echt verbonden met Catharina de Nijs. (62)
 Het gezin breidde zich vrij snel uit, zodat de spoeling nogal dun werd. Waarschijnlijk moet wat weinig betrokkenheid ook een rol gespeeld hebben.
 Wat er ook van zij, Petrus Bril kon het niet bolwerken. Wanneer hij in 1918 aangifte doet van een kind van hem is hij al geen molenaar meer maar geeft op grondwerker te zijn.

De 19e januari 1917 vestigde zich als molenaar te Hoogerheide

Lodewijk Jacobs

Geboren te Brecht (B) op 11 juli 1849. Deze man was toen bijna 68 jaar oud. Toen hij zich vestigde kwam hij van Roosendaal. Hij woonde nog bij Petrus Bril in. Nadien zouden zijn zoon, schoondochter en diens kinderen komen.

Zijn zoon

Josephus Alphonsus Jacobs

is te Santhoven (B) geboren op 16 aug. 1883 en had in huwelijk Elisabeth A.C. van Alphen uit Breda.
 Aldaar geboren op 26 Aug. 1886.
 Josephus vestigde zich als molenaar op 7 sept. 1918. Het eigendomsrecht op de molen werd in 1918 overgeschreven op naam van Stephanus Jacobs.
 Waarschijnlijk is dit de vader met zijn eerste of tweede naam. Zo iets was al eerder voorgekomen. Isabella Jocoba Jacobs Michielsen is als eigenaresse ingeschreven als Jacoba Jacobs Michielsen. Dus zonder vermelding van haar eerste voornaam Isabella.
 Met enige grond kunnen we Stephanus Lodewijk, of als identieke man voor Lodewijk, Stephanus, Jacobs houden. De zoon Josephus Alphonsus Jacobs had het al gauw bekeken. Op 7 jan. 1921 vestigde hij zich met zijn vrouw en kinderen in Wuustwezel (B) (63)
 Zijn vader was al eerder vertrokken. Daarmee was de molen weer vacant.

Als nieuwe en laatste eigenaar van de molen kwam op 2 maart 1921 zich vestigen

Jacobus Schoutens

Hij was te Dinteloord geboren op 30-6-1892. Het molenaarsvak had hij geleerd bij de molenaar van Kruisland. Met hem kwam zijn vrouw Helena Korsmit. Deze was geboren te Oudenbosch op 25-9-1894. (64)

Jac. zou de wind niet goed in de zeilen krijgen. Evenmin als de "afgegane" molenaar dit gelukt was. In feite konden de windkorenmolenaars toen al niet meer concurreren met de stoommaalderijen en veevoederfabrieken.

De "windmolen" heeft deze strijd dan ook verloren. Dat er tegenwoordig weer "hang" is naar de windkorenmolen komt voort uit een verlangen naar het oude ambacht dat door de verregaande mechanisatie is verloren gegaan. Wanneer men immers gemerkt heeft dat vele nieuwe dingen geen kwalitatieve verbetering inhouden is zoiets gemakkelijk te verklaren.

Bij de neergang van de windmolens zou het voor Schoutens niet blijven, ondanks het feit dat hij vele onderhoudswerken zelf uit kan voeren. Binnen een bestek van 12 jaar werden hem en zijn vrouw 8 kinderen geboren.

Adrianus	5-11-1921	Joannes	25-4-1928
Johanna	27- 7-1923	Adriana	25-8-1929
Francisca	23- 2-1925	Cornelis	27-9-1930
Cornelia	7- 8-1926	Petrus	18-8-1933

Aanvankelijk moet het nog vrij goed gegaan zijn maar met het uitbreiden van zijn gezin, breidde zich ook de werkeloosheid uit. In de jaren 1931, 1932 zat men al volop in de economische crisis van de jaren 30.

Een crisis die voortduurde tot de tweede wereldoorlog.

Tot overmaat van ramp werd Helena, zijn vrouw ernstig ziek en stierf op 28-5-1934, Jacobus achterlatend met 8 onmondige kinderen waarvan de oudste 13 jaar, en de jongste 9 maanden was.

Erger kon het al niet.

Maar de maat was nog niet vol.

Na de overval van de Duitsers in de meidagen van 1940 werd het er nog slechter op. Terwijl voor alle producten de prijzen stegen was er voor de molenaars minder emplooi.

Grote contingenten granen moesten de Duitsers worden toegeleverd. De windkorenmolens die het toch al zo moeilijk hadden kregen in de volgende jaren de genadeklap.

De molenaar van Hoogerheide bleef zijn molen tot in 1942 bemalen. De materialen, benodigd voor reparaties waren niet meer voorhanden zodat Jac. Schoutens zich gedwongen zag de molen stil te leggen.

MOLEN BIJ HOGERHEIDE

Kort nadien is de molen door de Duitse Weermacht verzegeld. Dit blijkt uit een inventarisatie van het "*Departement van Opvoeding, Wetenschappen en Kultuurbescherming*" nr. 8709 Afd. K.W. op 7 jan. 1943. Voorts beweerde de molenaar daarbij dat de molen uit 1547 stamde.

Hiermede sloeg hij de plank finaal mis. De nieuwe koren-molen werd immers in 1744 gebouwd. Toch was zijn bewering niet onbegrijpelijk als men weet dat in de inventarisatie gevraagd werd naar de landschappelijke waarde in het dorpsbeeld. Nog minder onbegrijpelijk is het als men op de hoogte is van het feit dat de molen vanaf 1934 op de monumentenlijst stond. Dit zou Schouten toelaten de molen met de "*hulp*" van "*monumentenzorg*" in een goede conditie te houden. Ten tijde van de inventarisatie, was de molen dus al buiten dienst, en waren de lange en korte schoor verwijderd en de lange spriet gebroken. (65)

Van reparatie en het herbemalen van de molen zou nooit meer iets komen. De Duitsers ontfermden zich in 1943 over de molen en maakten er een houtopslagplaats van. De geruchten dat de molen in de oorlog als uitkijkpost zou hebben gediend zijn volgens de familie totaal uit de lucht gegrepen. Het jaar 1944 was ondanks de bevrijding van Woensdrecht door de Canadezen een rampzalig jaar. In de gemeente werd wekelang zwaar gevochten. Vele, vele soldaten sneuvelden, en tientallen burgers verloren het leven.

De schade aan gebouwen en landerijen was t.o.v. het aantal onnoemelijk groot.

Bij de inleidende gevechten van de slag om de Kreekrakdam werd de molen in de morgen van de 6e oktober 1944 met brisantgrananten in brand geschoten.

Volgestapeld met hout brandde hij als een fakkel.

Schrijver is er zelf ooggetuige van geweest hoe de molen gedurende die dag met brandende wieken onherstelbaar ten onder ging.

De molen had er precies van 1744-1944, tweehonderd jaar gestaan. Op de Molenberg te Hoogerheide waren met de eerste molen meegerekend \pm 325 jaar molenactiviteiten gepleegd. Dit alle was aldaar voorgoed voorbij.

In deze gevolgtrekking zit geen verborgen verwijt aan wie ook. Het lot dat de laatste "*windkorenmolenaar*" van Hoogerheide trof, hoe triest ook, was een gevolg van plaats, tijd en omstandigheden.

De geschiedenis van de molen zelf, was in Oct. 1944 voorbij. De ruïne en de Molenberg waren nog als "*stomme getuigen*" van het verleden aanwezig.

Wat van de molen overbleef is nog vrij lang ter plekke aanwezig geweest. Eerst in de jaren 1952-1955 zijn de resten van de molen succesievelijk gesloopt. De oude metselstenen van de molen zijn gebruikt bij de restauratie van de Peperbus te Bergen op Zoom en de Lambertuskerk te Wouw.

Op die manier kreeg Bergen op Zoom toch nog wat, van datgene binnen zijn "*muren*" waartegen het oorspronkelijk zo gekant was. De Molenberg werd in de jaren 1957-1958 afgegraven. De sloop van de molen en de afgraving van de berg hebben naar mededeling van de familie in feite niet veel opgeleverd.

Jacobus Schouten heeft het verloren gaan van de laatste herinnering aan de molen van Hoogerheide niet meer meegemaakt.

Hij overleed onverwachts op de 9e maart 1956. (66)

Hiermee is het relaas van de turbulente geschiedenis van de "*Korenmolen van Hoogerheide*" ten einde.

Geschiedenis is datgene wat voorbij is, ook al wil men een beeld hiervan soms niet missen.

Voor velen die de molen aan de Huijbergseweg gekend hebben zal daarom de ondergang van de molen een gemis blijven.

Oct. '82

A.J. Pijnen.

Naschrift

De geschiedenis van de Korenmolen van Hoogerheide is opgebouwd uit ontelbare authentieke documenten, verzameld in vele archieven welke in de voetnoten zijn aangegeven. Het zoeken in archieven, lezen, ziften en excerpieren uit de documentatie, en het schrijven van het verhaal nam zeer veel tijd in beslag.

Van de lezer is nogal wat geduld geeist om het lange verhaal te verwerken. Toch is deze geschiedenis zoals zovele anderen niet geheel volledig.

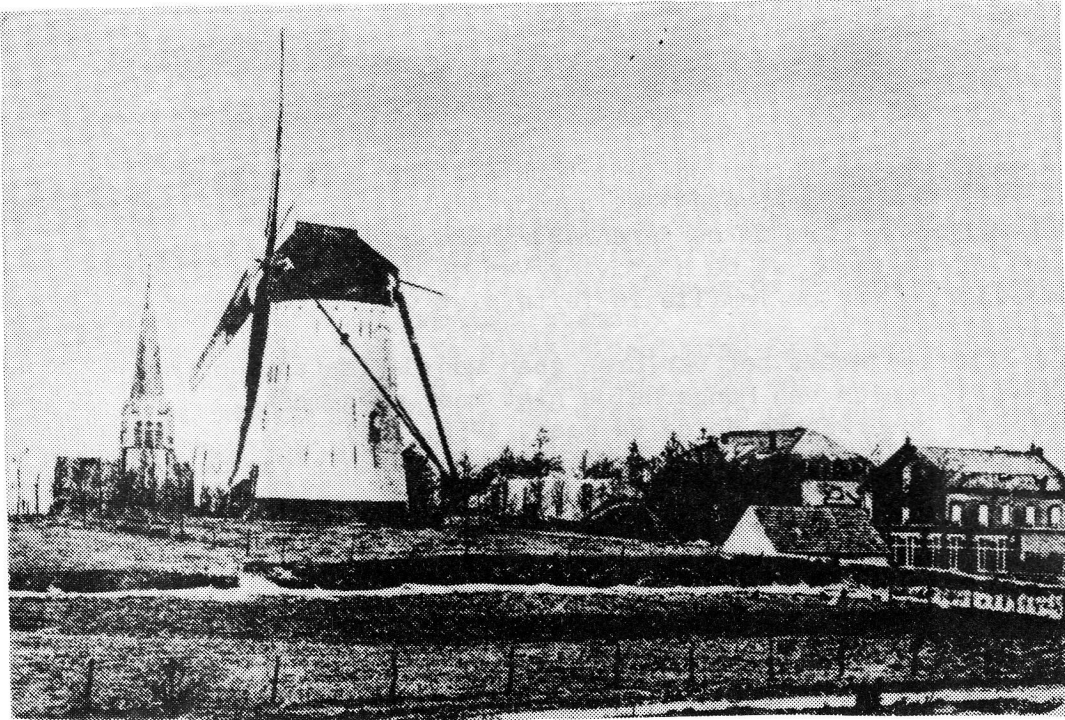
Zo is de stichtingsdatum van de éérste molen niet exact bekend.

Dit is een gevolg van het feit dat de schrijver o.a. de familiearchieven van Heren van Hoogerheide, de families Hack en Van Aersen niet heeft kunnen raadplegen.

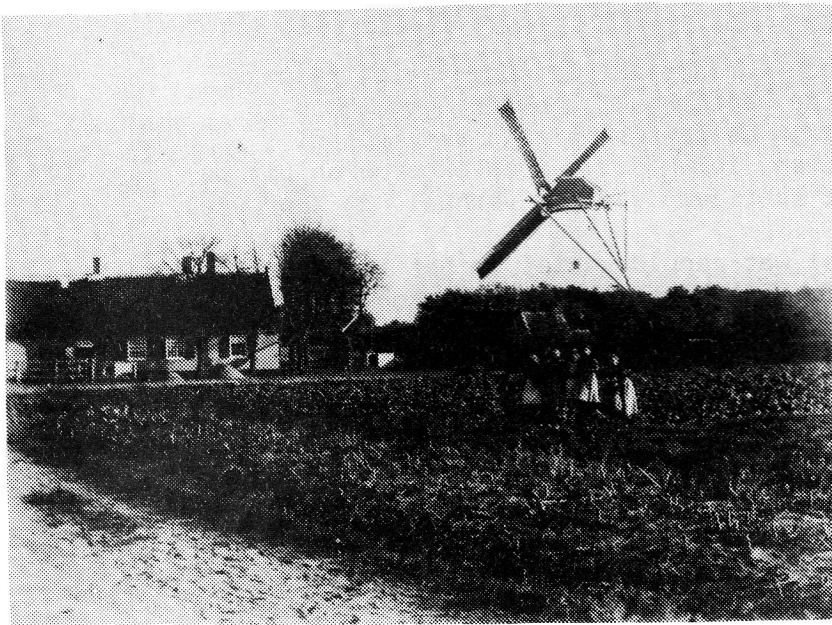
Toch hoopt de schrijver belangstelling voor de liefhebbers, van, en voor het onderwerp te hebben verhoogd.

Mijn hartelijke dank nog aan al diegenen die mij met een of ander terwille zijn geweest.

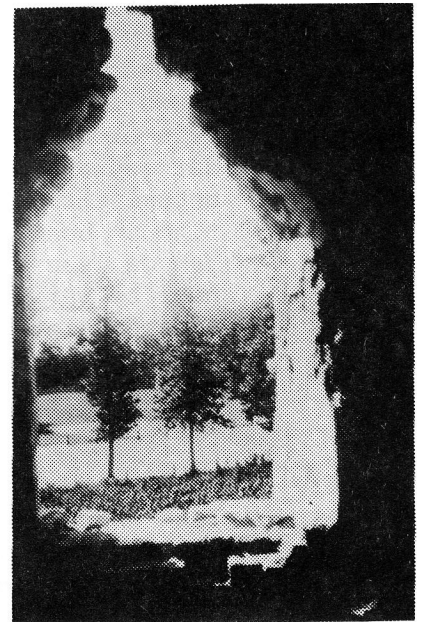
A.P.

1. De molen van Hoogerheide ± 1910.

2. De molen vanaf de Huijbergseweg ± 1900.

3. Gezicht op de kerk door de getroffen molen 1944.

4. Links op de foto de laatste mole- naar Jacobus Schoutens bij het huwelijk van een dochter

Afkortingen:

D.T.B. is doop, trouw en begrafenis
 G.A.B. is gemeentearchief Bergen op Zoom
 H.H. is Hoogerheide
 O.A.H. is Oud archief Huijbergen
 O.A.W. is Oud archief Woensdrecht
 R.A.H. is Rijksarchief 's Hertogenbosch

Verantwoording

1. Inventaris	R. en R.	Inventarisno. 1450	G.A.B.
2. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450/1	G.A.B.
3. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450/1	G.A.B.
4. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450/1	G.A.B.
5. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 2551	G.A.B.
6. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
7. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 2551	G.A.B.
8. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450 en 2551	G.A.B.
9. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1540	G.A.B.
		Zie verklaring	
10. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 2551	G.A.B.
11. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450/1	G.A.B.
12. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450	G.A.B.
13. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450	G.A.B.
14. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450	G.A.B.
15. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450	G.A.B.
16. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450	G.A.B.
17. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 783	G.A.B.
18. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1450/1	G.A.B.
19. Register van contracten en inventarissen, vrijwillig recht- spreek, H.H. 1700-1900	R. 0011		R.A.H.
20. Inventaris	R. en R.	Inventarisno. 2602	G.A.B.
21. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 2551	G.A.B.
22. Omslagen hoofdgeld H.H. 1754/1755		Inventarisno. 850	O.A.W
23. Inventaris	R. en R.	Inventarisno. 783	G.A.B.
24. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 782	G.A.B.
25. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
26. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
27. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
28. Register van contracten en inventarissen, 1721-1783 no. R. 004			H.H.-R.A.H.
29. Inventaris	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
30. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
31. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
32. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
33. Ibidem	R. en R.	Inventarisno. 1452	G.A.B.
34. Register vrijwillige rechtspraak H.H. 1760 Nov. 19 folio's 152 verso, 153 recto, 153 verso, en 154 Recto			R.A.H.
35. Resolutieboek H.H. Inv. no. 598			O.A.W.
36. Verloop Heerlijkheid H.H. Inventarisno. 607			O.A.W.

37. Register vrijwillige rechtspraak H.H. 1762 Mei 15
Folio 168 verso t/m 170 vers. R.A.H.
38. Inventaris R. en R. Inventarisno. 2603 en 882 G.A.B.
39. Ibidem R. en R. Inventarisno. 2603 G.A.B.
40. D.T.B. register parochie Hoogerheide te H.H. en Brabantse
Leeuw 1972 blz. 113 t/m 121 Brabantse Leeuw 1973
blz. 10 t/m 34 Genealogie Couwenbergh door C.F.Couwenbergh R.A.H.
41. Inventaris R. en R. Inventarisno. 858 O.A.W.
42. Inventaris R. en R. Inventarisno. 1453 G.A.B.
43. Protocollen van allerhande acten vrijwillige rechtspraak
1764-1785 R9 Folio 21 recto-26 recto R.A.H.
44. Omslagen hoofdgeld en gemaal 1778 H.H. inventarisno.866 O.A.W.
45. Huwelijksregister Parochie H.H. 1760-1879
46. D.T.B.registers parochie Huybergen, inventarisno.867 O.A.H.
en inventarisno. 867 O.A.W.
47. Brabantse Leeuw 1973 blz.10-34 Genealogie Couwenbergh
D.T.B.registers parochie H.H. en overlijdensregister
Gemeente Woensdrecht 1867
48. Inventaris R. en R. Inventarisno. 882 G.A.B.
49. Omslagen Hoofdgeld. en gemaal H.H. inventarisno. 873 O.A.W.
50. Inventarisno. 879 O.A.W.
51. Stukken vrijwillige rechtspraak 1787-1808 R10 H.H. R.A.H.
52. Inventarisno. 671 O.A.H.
53. Overlijdensregister Gem.Woensdrecht 1821 acte 22
54. Volkstelling register bevolking Gem.Woensdrecht 1830
55. Kadastrale legger Gem.Woensdrecht Art.31volgno. 19
dienstjaar 1832.
56. Volkstelling Register bevolking Gem.Woensdrecht buurtschap
Hoogerheide 1849
57. Kadastrale legger Gem.Woensdrecht 1869 artikel legger no. 246
en overlijdensregister Gem. Woensdrecht 1867
58. Kadastrale legger Gem.Woensdrecht 1870 Artikel 246 volgens 9
59. R. K. doopregister Parochie H.H. 1820-1843 R.K. huwelijksre-
gister H.H. 176-1879.
60. R.K. overlijdensregister Parochie H.H. 1833-1904
61. Overlijdensregister Gem. Woensdrecht 1908
62. R.K. doopr- en huwelijksregisters Parochie H.H. resp. 1881 en 1911
63. Kadastrale legger 1918 Artikel legger 2799 volgno's 1-2 en 3
en bevolkingsregister Gem.Woensdrecht no-3 folio 540 recto en verso.
64. Kadastrale legger Gem.Woensdrecht Artikel legger no. 2980 no's 1-2-3-4
65. Inventarisatieformulieren van de Nederlandse molens 1942/1943 aan-
getroffen in beknopte scriptie over de Nederlandse molens, door
Mej. W. Raats in beheer bij de Fam. G. Raats-Schoutens
66. Mondelinge bijdragen van leden van de familie Schoutens inzonder-
heid de Fam. Raats-Schouten

IN SPIN DE BOCHT

GAAT.....

Onderstaande liedjes werden vroeger bij het touwtje springen gezongen. Op de maat hiervan, moest er heel vlug gesprongen worden. Deze manier van springen werd "bezjoerke" genoemd.

Ekster is je moeder niet thuis?
Nee Mina kom maar in huis
Pak ne stoel en zit bij 't vuur
Stakjes kom ik weer 'n uur.

Een twee drie scho,
Een twee drie co
Een twee drie la
Chô cô lá dē

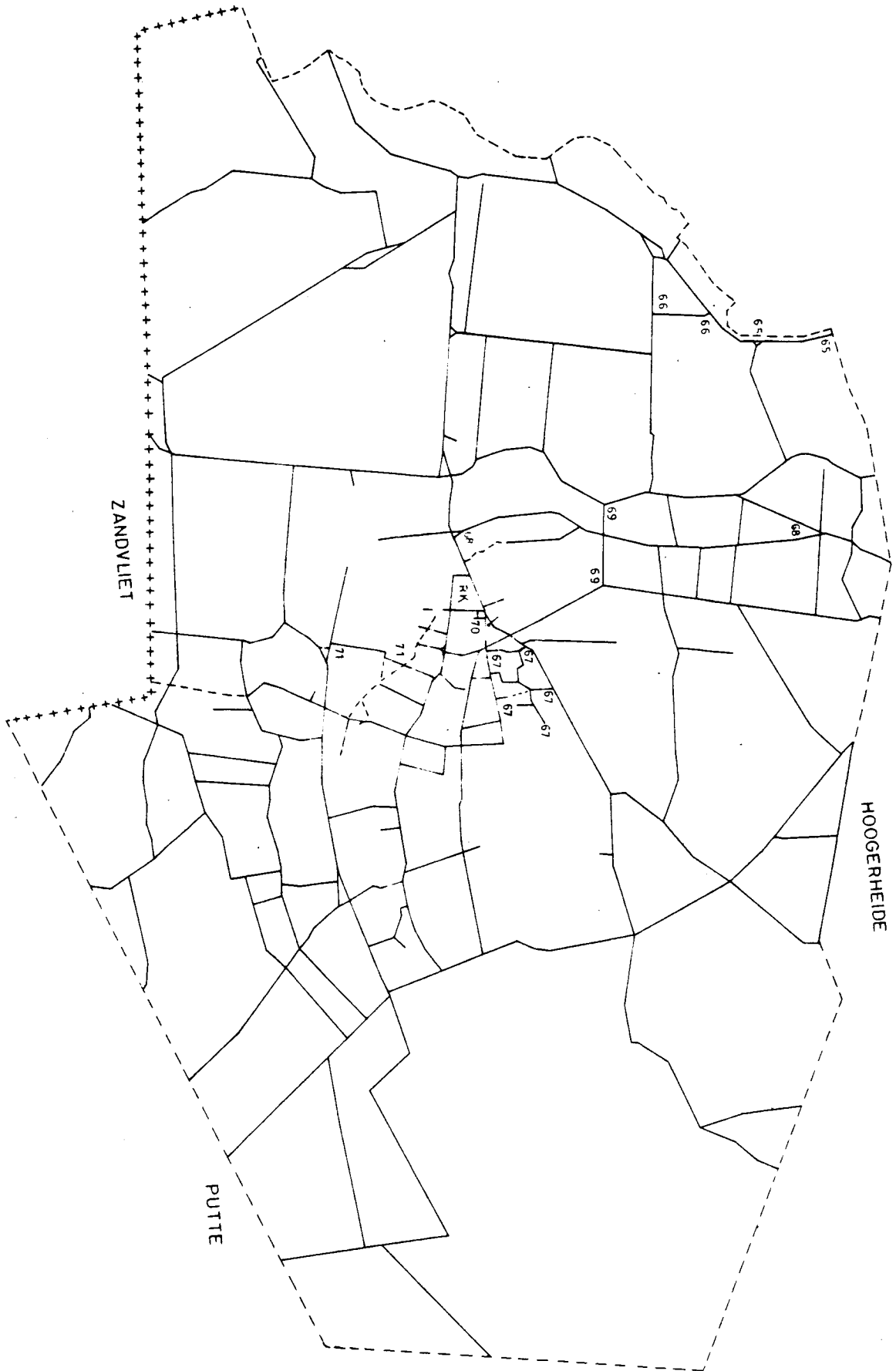

'k Heb van de nacht zo heerlijk gedroomd
Dat mijn moeder aan het koeken bakken was
De pan viel om, de koeken waren krom
De meid keek scheel, de koeken waren geel.
De baas zat in de hoek, alle koeken waren goed.

Wa' doe' d'oep de weg? Vieskes vangen
Wa' doe' de met die vieskes? D'huid afdoen.
Wa' doe' de met die huid? Zakskes maoke.
Wa' doe' de met die zakskes? Geld ien steken
Wa' doe' de met da' geld? Kienekes kwope.
Wa' doe' de met die kienekens? Naor school laaote gaon.
Wa' ljere ze daor?
A, b, c, de kat gieng meej.
d'n hond bleef tuis, piep zei de muis in 't voorhuis.

Onder de groene bwoome
Laog 'n Engels schiep.
De fraanse waore gekomme
Die waoren zo gek as iek.
Ze droegen n'n hoed van pluimen
Ne jas van perkament
Da' jeel de stad zou ruime
Veur zo ne ljeelijke vent.
't sloeg al hallef negen
't sloeg al hallef tien,
D'n hond die ief z'n steirtje omwhoog
en ai liet z'n blanke bielekes zien.

OSSENDRECHT IN OUDE WEGEN VIII.

Vervolg van Tijding 1982-1.

We ontlenen onze gegevens o.m. aan de kaart van Ossendrecht en Hoogerheide getekend door D.M. Hattinga dd. 1747. Kaarten van de bekende landmetersfamilie de gebroeders Petrus Josephus Adan en Henri Adan resp. dd. 1741 en de kaart van 1761 behorende bij het cijsregister van Ossendrecht. De eerste kadastrale kaarten van het kadaster te Breda dd. 1825. De facsmile topografische kaart van de topografische dienst te Delft verkend in 1836 en 1856 gegraveerd op het topografisch bureau in 1836. De kaarten behorende bij de wegenlegger van 1905 en 1947 van de gemeente Ossendrecht. Ter verduidelijking is een kaartje van de plattegrond van de gemeente Ossendrecht bijgevoegd met de situatie van de wegen en straten zoals de wegenlegger der gemeente in 1947 aangaf.

De Schenkeldijk.

No. 65 op het kaartje, begint bij het Marktje in Woensdrecht, bereikt in de omgeving van de Zouteweg Ossendrechts gebied en eindigt bij de kruising met de "*Boompjesdijk*" (officieel: weg over de dijk van de polder van Oud-Hinkelenoord). Dit betreft dus de weg óver de dijk, de Schenkeldijk zelf loopt door tot de hoek bij het poldergemaal. Op de kaart van Hattinga dd. 1746 vinden we de Schenkeldijk met name vermeld en heel breed getekend met het bijschrift "*gemaakt in 1667*". Op deze kaart wordt tevens vermeld dat de polder van Oud-Hinkelenoord bedijkt is in 1685. Volgens W.A. van Ham ¹⁾ waren de lage landen onder Calfven, Hoogerheide en Woensdrecht al in 1651 herbedijkt in 1653 weer overstroomd; ook in 1682 vindt er een overstroming plaats en pas in 1685 vonden de bedijkingen plaats van de polder van Oud-Hinkelenoord en de Noordpolder van Ossendrecht. De schenkeldijk stamt dus uit deze periode van bedijkingen en doorbraken. In het Midd. Ned. Woordenboek vinden we de betekenis: Schenkeldyc, een dijk die aan een anderen is vastgehecht en daarmee een hoek vormt, dijk die twee andere dijken verbindt ²⁾. In het Etijm. Woordenboek vinden we dat de grondbetekenis van Schenkeldijk is "*buigen krom zijn*" ^{3.)} Dit krom zijn vinden we in de Schenkeldijk duidelijk terug o.m. ter hoogte van de Maagdenberg. Volgens de hedendaagse plattegrond van de Gemeente Ossendrecht heet ook het stuk weg dat Westelijk onderlangs de dijk doorloopt tot aan de hoek bij het poldergemaal Schenkeldijk.

De Schenkelweg.

No. 66 op het kaartje, loopt van de Calfvense weg tot aan de Schenkeldijk. Het is een 405 m lang met gras begroeid dreefje. Op de kaart

van 1947 wordt het Nieuwe weg genoemd.

Op de kadastrale kaart van 1825 staat de weg wel getekend, maar zonder naam.

Op de oudere kaarten is hij niet te vinden. Zijn naam ontleent hij aan de aangrenzende Schenkeldijk.

De Slingerstraat.

No. 67 op het kaartje, loopt van de lievevrouwestraat als het ware om het gebied "*de Kuil*" heen met diverse recht hoeken via "*de Wip*" naar de O.L.Vr. ter Duinenlaan.

Op de kadasterkaart is hij niet te onderscheiden. Zoals we bij de Dennenlaan, die vroeger een stukje van de Slingerstraat was, al opmerkten: het hele stuk kronkelt erg, dus de naam Slingerstraat van Slingeren ligt voor de hand.

de Trambaan.

No. 68 op het kaartje, loopt van de Burgemeester Voetenstraat tot aan Calfven.

Op de kaart van 1746 staat een weg getekend die echter (volgens een bewoner van Clafven) niet steeds begaanbaar was, omdat er een nat laag gedeelte in lag. (zie hierna).

Op de kaart van 1825 is het stuk van Calfven tot iets vóór de hoeve Calfven breed getekend, het stuk Ossendrecht is als onduidelijke weg getekend, dit stuk was vroeger een eigen uitweg van de hoeve. Bij de aanleg van de Trambaan in de jaren tachtig (de vergunning tot aanleg werd 18-8-1882 verleend aan de heer Daverveldt uit Wouw) heeft men voor het traject gekozen dat hoger lag dan de weg Calfven-Ossendrecht en korter was, ofschoon men om rails te kunnen leggen ten Zuiden van de tegenwoordige Bergstraat een dam heeft moeten leggen, omdat daar een laagte was waar de Clafvense bosloop doorheen ging. Deze is nu onzichtbaar onder de grond.

Genoemde dam eindigt in het gebied dat "*de Haan*" genoemd wordt (het hoogste punt terplaatse) even voorbij huisnummer 25.

De tweede hindernis vormde de Heilooop even Noordelijk van het tegenwoordige sportterrein, deze ging men echter uit de weg: de tramrails bleven hier noordelijk van de Heilooop (bogen dus naar het westen af) over de zgn. Peeberg (later ook wel Tramberg genoemd). Maar het stukje weg langs de Sportvelden naar de Burg. Voetenstraat noemde men ook maar Trambaan terwijl het eigenlijk geen Trambaan was.

Bij de boerderij Calfven (van de familie Jansen) staat nog het weeghuisje waar vroeger landbouwprodukten, voornamelijk suikerbieten, gewogen werden die per tram vervoerd werden.

In oktober 1936 zijn de rails verwijderd. Tussen de boerderij Calfven en de kruising met de Vierwindenlaan is tot omstreeks 1960 een zgn. "*drink*" (drinkplaats voor het vee) geweest.

Het spreekt vanzelf dat de tram in dit heuvelachtig terrein soms met moeite boven kon komen.

De Vierwindenlaan.

No. 69 op het kaartje, loopt van de Schapendreef tot de weg Calf-

ven. Op de kaart van 1746 staat hij al getekend met aan weerszijden bomen, hij eindigt dan in het bos bij een ven (waarschijnlijk het tegenwoordige Wasseven).

Op de wegenlegger van 1905 en 1947 wordt hij Koppeldreef genoemd (500 mtr lang, alleen het stukje bij Calfven verhard en dat is nog zo).

Op de kruising met de Trambaan stond tot in de jaren dertig, het café de Vierwinden, vandaar de tegenwoordige naam. Thans rest hier nog slechts een oud schuurtje.

De Vierwindenlaan begrenst de Noordkant van het terrein van het Waterwingebied.

Op de kruising Vierwindenlaan-Trambaan lag tot voor enkele jaren een grote kei; voor het verhaal over deze kei zie Tijding 1981 no.1 bladzijde 33.

Het stuk van die kruising tot de Schapendreef was vroeger een eigen uitweg van de hoeve Calfven, aansluitend aan de Trambaan.

De Vogelzang.

No. 70 op het kaartje, loopt van de Markt in Zuidelijke richting dood en heeft een zijtakje naar het Eikelhof.

De straat ligt op het terrein van de vroegere Chichoreifabriek van de Beukelaer.

Het gebied ten Zuidoosten hiervan, waar nu de Lagere School staat, werd vroeger Vogelenzang genoemd.

Aannemer Dries heeft in de jaren vijftig de gebouwen van de Chichoreifabriek verbouwd tot woonhuizen en de hierdoor ontstane straat heeft men naar het aangrenzende gebied Vogelenzang genoemd.

Vogelenzang is een veel voorkomend toponiem waarmee men het buitengebied grenzend aan de bebouwing aanduidt.

In de tijd dat de kern van Ossendrecht rond om de R.K. Kerk lag was het genoemd gebied het buitengebied.

De Bar de Boog (café Schroeyers) die aan dit gebied grenst, heette vroeger ook Vogelenzang.

De Vosseweg.

No.71 op het kaartje, loopt van de Burgerweg tot aan de kruising Leempad-Kerkepad-Leemberg. Het weggetje is nog onverhard en is meer een breed fietspad dan een weg. Het was een echt smokkelpaadje, de kortste verbinding van het dorp naar de Plaatsluis (Plat-luis= grens).

Het loopt door het vroeger drassige gebied (de Looi) waar de Vosse-loop, een watertje, doorheen gaat.

Ook in de gemeente Woensdrecht (de Vossenweg) vinden we een toponiem met Vos.

Het valt ons op dat alle twee deze wegen lopen door een gebied dat vroeger een drassige ondergrond had.

Het water van de Vosseloop heeft vaak een opvallend rood-bruine kleur die veroorzaakt wordt door dat de bodem daar de zgn. "rode get" bevat die ijzer houdend is. Een dergelijke grondsoort treffen we ook in de omgeving van de Woensdrechtse Vossenweg aan.

Heeft misschien de Vosseloop zijn naam te danken aan deze roodbruine = "vosse" kleur? En noemde men de Vosseweg naar de Vosseloop?

Als dat het geval is moet de verklaring gezocht worden in de persoonsnaam Vos of het dier vos, maar aangezien hiervoor geen aanwijzingen voorhanden zijn lijkt dit niet waarschijnlijk.

Noten.

- 1.) Blz. 74. W.A. van Ham.
Het bezit van de Heren van Bergen op Zoom. 1980.
- 2.) Blz. 517. J. Verdam.
Middel Nederl. Woordenboek. 1949.
- 3.) Etym Woordenboek.
v. Tranck en v. Wijk. 1949.

Aanvulling.

Een inwoner van de O.L.Vr. ter Duinenlaan maakte ons er op attent, dat in de jaren '50 het eerste stuk van de O.L.Vr. ter Duinenlaan "Marktje" heette.

Omdat wij bij onze verklaringen uitgaan van de situatie van de wegenlegger van 1947 hebben wij dit niet vermeld.

Werkgroep Toponomie:
J.v.d. Bussche,
Mevr. Nijssse-Steketee,
C.J. van Opdorp,
E. Suijkerbuijk.

*Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's Gravenhage.*

*Tijding, Kroniek van de Heemkundekring
't Zuidkwartier.*

*Lidmaatschapskosten f.25,— per jaar,
tnv. Penningmeester 't Zuidkwartier,
nr. 140521437, Rabobank Ossendrecht,
postrek.nr. bank: 1107397.*

TIJDING TIJDING
=====